

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЧОРТКІВСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ПІДПРИЄМНИЦТВА І БІЗНЕСУ
Кафедра фундаментальних та спеціальних дисциплін

КОЛОМІЄЦЬ Микола Олександрович

**МІСЦЕВІ БЮДЖЕТИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ /
LOCAL BUDGETS IN THE CONDITIONS OF DECENTRALIZATION OF
POWER**

освітньо-професійна програма – Фінанси, банківська справа та
страхування

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**Виконав студент групи
ФМСчм-21
Коломієць М.О.**

Науковий керівник:
к.е.н., ст.викладач Поляк-
Свергун М.М.

Кваліфікаційну роботу
допущена до захисту
_____ 20__ р.

Зав. кафедри
к.е.н., доцент Дерманська Л.В.

Чортків-2023

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МІСЦЕВОГО БЮДЖЕТУВАННЯ ЗА УМОВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

1.1. Сутність, функції та структура місцевих бюджетів, їх соціально-економічне призначення

Сучасний етап розвитку бюджетних відносин характеризується посиленням процесу децентралізації, розширенням повноважень і відповідальності місцевих органів влади. В умовах інтенсивного централізованого бюджетного планування органи місцевого самоврядування не мали в своєму розпорядженні необхідного обсягу ресурсів, а тому не володіли можливістю виділяти достатні обсяги коштів на розвиток соціально-економічну сферу відповідної територіальної громади. Ця ситуація поступово змінюється, оскільки органи місцевого самоврядування тепер мають свободу організовувати та використовувати свої бюджети відповідно до потреб місцевого населення.

Місцеві бюджети займають одне з провідних місць в економічній системі держави. Вони зосереджують важливу частину фінансових ресурсів, які є найчисленнішими ланками бюджетної системи, відіграють важливу роль у перерозподілі валового національного продукту, головним чином у фінансуванні соціально спрямованих державних фондів. Місцеві бюджети є основним інструментом впливу органів місцевого самоврядування на діяльність територіальної громади та створення умов для економічного та соціального розвитку в межах своєї юрисдикції у відповідній місцевості.

Бюджетна система України – це сукупність державного та місцевих бюджетів, складена з урахуванням економічних відносин, загальнодержавного та адміністративно-територіального устрою та врегульована правовими нормами. Відтак, в одну із найважливіших нормативних актів нашої країни – Бюджетному кодексі України, окреслено

наступне розуміння поняття «бюджет» – «план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду» [7].

Отже, складовою частиною бюджетної системи країни є саме місцеві бюджети, зокрема, Сунцова О. О. визначає, що місцеві бюджети – це сукупність розподільних відносин, які виникають у зв'язку з формуванням і використанням фондів коштів органів місцевого самоврядування в процесі перерозподілу національного доходу та забезпечення розширеного його відтворення та задоволення соціальної потреби суспільства [8].

Місцеві бюджети відіграють важливу роль для економіки не тільки територіальної громади, а й для економіки країни в цілому, адже вони мають вагомий вплив на соціально-економічний розвиток, фінансову стабільність, фінансову безпеку, розвитку економіки а також добробут місцевого населення. Місцеві фінанси є основою ринкового господарства територіальної громади, а також займають значну роль у створенні демократичної соціально-орієнтовної держави. З цією метою важливе значення належить збалансованості місцевих бюджетів.

Здійснюючи бюджетну політику, держава в першу чергу враховує необхідність забезпечення фінансової та соціальної стабільності. Місцеві бюджети є одним із ключових елементів бюджетної системи будь-якої країни. Їх основним завданням є акумулювання фінансових ресурсів, отриманих з різних джерел у межах відповідної сфери, з метою використання коштів місцевим самоврядуванням відповідно до покладених на нього завдань і функцій. Як зазначає Кириленко О.П., це свого роду «план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду» [9, с.34].

На формування та розвиток місцевого бюджетування мають вплив різноманітні фактори (рис. 1.1).

Джерело: Сформовано автором на основі [10, с.400]

Рис. 1.1. Фактори, які впливають на формування місцевих бюджетів

Місцеві бюджети мають провідне значення для регіону у формування місцевих фінансів та відіграють важливу роль у його розвитку, що в кінцевому результаті впливає на процес управління соціально-економічним розвитком конкретної громади чи регіону. Місцеві фінанси – це грошові ресурси та потоки в готівковій та безготівковій формі, які забезпечують виробництво товарів і послуг на нормальному рівні з точки зору потреб місцевого господарювання та населення, стабільного товарообміну відповідно до законодавства, ринкової економіки та соціально-прийнятного рівня життя людей громади. В умовах відмови від планово-директивних методів управління та переходу до управління, заснованого переважно на ринкових засадах, основним засобом впливу на перебіг економічних і соціальних процесів за умов децентралізації у регіоні стають фінансові інструменти.

Місцеві бюджети ще називають «бюджетами місцевого самоврядування», до яких відносять бюджети територіальних громад сіл, їх об'єднань, селищ, міст, а також бюджети об'єднаних територіальних громад, що становлять найнижчу ланку самоврядування. Наступною ланкою є регіональні бюджети, які відображають план доходів та видатків районів, регіонів чи областей. Усі ці бюджети мають певні особливості (рис. 1.2).

Відображають певну, чітко обмежену, частину грошових відносин, які функціонують на окремій території

Забезпечують матеріальну незалежність органів місцевого самоврядування і безпосередньо їм підпорядковані

Усі їхні ланки органічно пов'язані не тільки між собою, а й з установами та підприємствами всіх форм власності, які функціонують на території регіону

Джерело: Сформовано автором

Рис. 1.2. Особливості місцевих бюджетів

В економічній літературі існує багато підходів до його трактування поняття «місцевий бюджет». Місцеві бюджети були задумані як набір завдань, доручених місцевим органам, і відповідно сукупність грошових коштів, з допомогою яких місцеві органи мали виконувати завдання. У такому ж розумінні колектив авторів Сазонець І. Л., Гринько Т. В. та Придатко Г. Ю. трактують місцеві бюджети, як «фонди фінансових ресурсів, призначені для реалізації завдань і функцій, що покладаються на органи місцевого самоврядування» [11]. Автори зазначають, що місцевий бюджет є складовою загальнодержавної бюджетної системи та забезпечує необхідний бюджет як фінансову основу діяльності органів місцевого самоврядування фінансовими інструментами фінансування заходів економічного та соціального розвитку, що здійснюються відповідними місцевими органами влади. Таке розуміння місцевих бюджетів підкреслює їх роль у фінансуванні економічного і соціального розвитку регіону та визначає фінансове призначення місцевого бюджету.

Використовуючи комплексний підхід науковці Близнюк О.С., Губерська Н.Л., Музика О.А., Ксенко Р.А. місцевий бюджет розглядають у трьохвимірній площині:

- 1) як правовий акт, згідно з котрим місцеві адміністративні органи отримують законне право розпоряджатися певними грошовими ресурсами;
- 2) плани (кошториси) доходів і витрат відповідних місцевих або регіональних органів самоврядування;
- 3) економічна категорія, природна ознака самостійної територіальної одиниці, яка наділена правовим статусом [12].

Своє бачення щодо сутності місцевих бюджетів відображає Рева Т.М., пропонуючи їх характеризувати як «сукупність економічних відносин, які сприяють територіальному перерозподілу ВВП і національного доходу країни та забезпечують створення фінансової бази місцевих органів влади» [13].

Сунцова О.О. дає місцевим бюджетам характеристику сукупності економічних (грошових) відносин, які утворюються через механізм формуванням і використанням муніципальних грошових фондів у процесі перерозподілу національного доходу, з метою забезпечення розширеного відтворення суспільства і задоволення суспільних потреб місцевого населення [14].

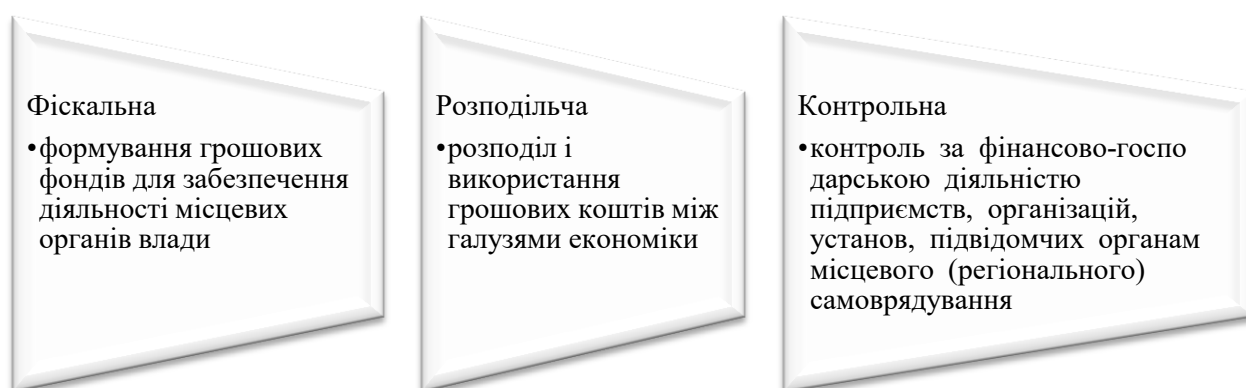
Сутність місцевих бюджетів крізь призму функцій, які вони виконують, визначає Кириленко О.П., при цьому розмежовуючи державні та місцеві фінанси. Зокрема у перших вважається, що місцеві бюджети є «складовою бюджетної системи», «основою фінансування державних видатків, знаряддям фінансового вирівнювання», «інструментом виконання загальнодержавних програм». У других – «фінансовим підґрунтям місцевого самоврядування», «джерелом утримання і розвої місцевого господарства», «фінансовими планами територіальних громад», «базою фінансування локальних послуг» [9]. Також науковця характеризує місцеві бюджети у призмі економічної системи, що використовуються як інструмент: «перерозподілу ВВП», «державного регулювання на мікрорівні», регіональної, фінансової та економічної політики. Таке широке та повне розкриття сутності місцевих бюджетів обіймає всю систему функцій, однак як загальна категорія поняття «місцевий бюджет»

потребує структурування і лаконічного точного визначення, опираючись на норми чинного законодавства.

Ширкевич Н. місцевий бюджет визначає як частину основного річного фінансового плану країни, тобто державного бюджету. Крім того, на думку науковця, місцевий бюджет є центральним фондом місцевих рад, який використовується для виконання заходів, які заплановані щорічно планом економічного і соціального розвитку.

Ходорович С.І. розглядає місцевий бюджет як сукупність економічних відносин, які забезпечують фінансову основу місцевих рад для розвитку та підтримки галузей економіки, які переважно безпосередньо зайняті підвищенням добробуту місцевих жителів [17].

Із проведено аналізу наукової літератури може констатувати, що єдиного розуміння «місцевих бюджетів» немає. Враховуючи різні точки зору на визначення поняття «місцевий бюджет», його можна охарактеризувати як сукупність економічних відносин, що виникають між органами місцевого самоврядування та розподільниками вартості, створеної в процесі формування регіональних грошових фондів, кошти яких використовуються на соціально-економічний розвиток регіону та покращення добробуту місцевих мешканців. Опираючись на науковий досвід, ми можемо видіти три головні функції, які виконують місцеві бюджети (рис. 1.3).

Джерело: Сформовано автором на основі [9; 13; 17]

Рис. 1.3. Функції місцевих бюджетів

Таким чином, місцеві фінансові ресурси в основному спрямовані на розширене відтворення в економіці регіону, територіальної громади, включаючи як їх економічний потенціал, так і формування передумов для постійного вдосконалення забезпечення всіх видів матеріальних і соціальних благ населення. Однак поки що ці передумови мають лише загальнотеоретичне значення. Економічна ситуація породила низку проблем, які характеризують процес мобілізації та реалізації фінансової основи соціально-економічного розвитку місцевих громад.

Ефективне, відповідальне та відкрите управління місцевими фінансовими ресурсами сприяє підвищенню рівня та якості життя мешканців конкретної громади, стабільному економічному зростанню, змінам у соціально-економічній сфері, створенню умов для обороноздатності та інших стратегічних завдань суспільства. Це головний фактор досягнення національного економічного розвитку.

Місцеві бюджети мають дві складові:

- спеціальний фонд – створений із конкретно визначених джерел доходів і використовується для фінансування конкретно визначених цілей;
- загальний фонд – включають надходження з поточного або зареєстрованого рахунку фінансової установи на поточний або зареєстрований рахунок установи за платіжним дорученням. Ці доходи призначені для забезпечення видатків загального бюджету.

Отже, місцеві бюджети, як і усі бюджети складаються із двох основних частин: доходів та видатків, які розподіляються між загальним та спеціальним фондами.

Бюджетний кодекс України визначає доходи бюджету як «податки, неподаткові та інші безповоротні надходження, справляння яких передбачено законодавством України (грошові перекази, плата за надання адміністративних послуг, у тому числі власні надходження, бюджетні установи) [7].

Основним призначенням видатків місцевих бюджетів є виконання органами місцевого самоврядування власних та, покладених на них державою, повноважень у бюджетній сфері. БКУ встановлює критерії розмежування видів видатків між місцевими бюджетами, який застосовується за принципом субсидіарності, враховує критерії повноти надання послуг та надає послуги безпосередньо споживачам.

Місцевий бюджет поділяється на поточний (адміністративний) бюджет і бюджет розвитку (капітальний або інвестиційний) [19, с. 184].

Цикл планування та безпосереднього застосування місцевих бюджетів може тривати навіть до трьох років. Водночас у сфері місцевого фінансового регулювання використовується поняття бюджетного року, тобто періоду, протягом якого виконується конкретний бюджетний план, встановлений законодавством регламентований порядок виконання питань бюджету. Суб'єкти, які беруть участь у процесі регулювання фінансових ресурсів, визначаються як органи державного регулювання в межах їх функціональних цілей. Таким чином, важливу роль у забезпеченні конституційних гарантій, вирішенні соціальних проблем та підвищенні рівня добробуту жителів відіграють місцеві бюджети.

Цільове призначення місцевих бюджетів закономірно пов'язане з тим, що вони є одним із важливих елементів соціально-економічного розвитку. За останні роки до 60% бюджетних видатків України на проведення соціально-культурних заходів фінансується з місцевих бюджетів. За рахунок цих бюджетів утримується майже весь житлово-комунальний фонд. Близько п'ятої частини бюджетних витрат становлять витрати на охорону навколишнього середовища, ядерну безпеку та державне управління припадає на місцевому рівні.

Місцеві бюджети є одним із основних джерел фінансування нагальних потреб мешканців. За рахунок видатків бюджету виплачується заробітна плата працівникам бюджетної сфери, здійснюються доплати населенню на оплату житлово-комунальних послуг, ветеранам війни та праці, сім'ям з

дітьми, малозабезпеченому населенню, людям похилого віку, які потребують догляду тощо.

За підтримки місцевих бюджетів реалізується надання суспільних послуг населенню, які гарантує для кожного громадянина України Конституція нашої держави, зокрема таких, як-от: освіта, медична допомога, охорона здоров'я, соціальний захист населення тощо. За рахунок фінансових ресурсів місцевих бюджетів «утримуються заклади культури, фізичної культури і спорту, фінансуються молодіжні програми» [7].

Бюджетна система України ґрунтується на таких принципах, як самостійність та субсидіарність.

Субсидіарність розуміється як розподіл видів видатків між державним та місцевими бюджетами, а також між різними місцевими бюджетами й ґрунтується на необхідності забезпечення бюджетних гарантій щодо надання послуг, максимально наближених безпосередньо до споживачів; також визначають роль місцевих бюджетів у міжбюджетних відносинах.

Бюджетна самостійність забезпечується гарантуванням права відповідних джерел доходів бюджетів, відповідних органів місцевого самоврядування визначати напрями використання бюджетних коштів згідно із чинними законодавчими нормами.

Таким чином, місцеві бюджети, як і державні, є складовою базису суспільства, адже вони становлять певну частину виробничих відносин. Також є важливою складовою фінансової системи нашої країни, бо беруть участь у розподілі та перерозподілі вартості валового внутрішнього продукту держави та забезпечують фінансування значної частини витрат, пов'язаних із функціонуванням виробничої та соціально-культурної сфери. А бюджетний процес є складним, послідовним та різноплановим процесом, який передбачає точне дотримання певного алгоритму дій.

1.2. Становлення фінансової децентралізації в Україні

Місцеве самоврядування є однією з найважливіших засад конституційного ладу, принципом організації та діяльності влади в суспільстві та державі. Європейська Хартія про місцеве самоврядування говорить, що принцип місцевого самоврядування має бути визнаний у національному законодавстві та, якщо можливо, у національних конституціях [1, ст. 2].

Вперше в Україні принцип визнання місцевої автономії на конституційному рівні було закріплено в Конституції гетьмана Пилипа Орлика 1710 р., у якій «підтверджувалося становлення самоврядування та зроблено намір захистити його від свавілля урядовців, закласти основи сучасного місцевого самоврядування» [2, с.69]. Згодом цей принцип було закріплено в Конституції УНР 1918 року, проте її положення так і не були реалізовані. За радянських часів цей принцип суперечив централізованому характеру радянської держави і викликав сильну опозицію.

Питання дослідження історичних етапів змін адміністративно-територіального устрою нашої держави протягом ХХ століття відображено у праці Мазепи К.М.[3], яка має велике наукове значення. У ній автор стверджує, що «до 1918 р. устрій був триступеневим за схемою «губернії – повіти – волості». У березні 1918 р. Мала Рада ухвалила Закон «Про поділ України на землі», згідно з яким передбачалося поділити територію України на 32 землі, але це зірвали тогочасні революційні події.

З 1923 року система адміністративних районів ускладнилася, ставши більше схожою на «губернії – округи – райони – сільради». Губернії у 1925 році були скасовані, а система організації адміністративно-територіального устрою повернулася до трирівневої структури. На думку вчених, інтродукція відбулася в 20-х роках ХІХ ст., де районний рівень районного рівня адміністративно-територіального устрою базувався не на реальних потребах країни, а на меті створити вузловий пункт для реалізації директив партії та

радянського уряду. 1930 рік відзначився ліквідацією округів, а 1932 рік – відновленням рівня адміністративно-територіального устрою системи у формі п'яти областей.

На 1 липня 1967 р. адміністративно-територіальний устрій нашої країни складався з 25 областей, 2 міст республіканського значення, 475 районів, 111 міст обласного значення, 8555 місцевих рад, 762 сільських і 273 селищних рад [4, с. 13-15].

З 1991 року кількість адміністративних одиниць має тенденцію до збільшення незважаючи на зменшення кількості жителів і загальної демографічної кризи. З того часу чисельність сільського населення скоротилася на 2,5 млн осіб, а кількість сільських поселень – на 248 одиниць, проте кількість сільських рад зросла на 1067 одиниць.

Реформування адміністративно-територіального устрою в Україні тривало з перших років незалежності. Проте через відсутність консенсусу серед політичних еліт, відсутність політичної волі, наукової легітимації та інституцій правлячої команди всі спроби закінчувалися поразкою, що негативно вплинуло на розвиток країни. Через відсутність реальних реформ Україна залишається централізованою державою з декларативною місцевою автономією та архаїчним адміністративно-територіальним устроєм. Така система територіальних органів влади не мала аналогів у демократичних країнах і стала перешкодою не лише для прогресивного соціально-економічного розвитку нашої держави, а й для її євроатлантичних перспектив. Лише під тиском Майдану почалися справжні реформи, перший етап яких успішно завершився новими місцевими територіальними виборами 25 жовтня 2020 року. Проте політичні перепони завадили трансформувати адміністративну модель.

Після перемоги Майдану з'явилася можливість побудувати державу нового типу: державу типу – «сервісної», яка залежить від автономних інституцій і громадянського суспільства, щоб служити людям і забезпечувати захист їхніх інтересів. Саме такий підхід зафіксовано в Національній стратегії

регіонального розвитку до 2027 року, де стратегічними завданнями національної регіональної політики є «розвиток та єдність, орієнтовані на людину – гідне життя в згуртованій, децентралізованій, конкурентоспроможній і демократичній Україні, забезпечення ефективного використання внутрішнього потенціалу територій та їх спеціалізації для досягнення сталого розвитку країни, що створює умови для підвищення рівня добробуту та доходів громадян під час досягнення згуртованості в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному та просторовому вимірах» [6, с. 9].

17 липня 2020 року в результаті реформи децентралізації адміністративно-територіального устрою в Україні ліквідовано значну кількість районів із 490 залишилося 136, які об'єднують відповідні 1438 громади із 27833 населеними пунктами (рис. 1.4).

Джерело: Розроблено автором на основі даних [5]

Рис. 1.4. Стан адміністративно-територіального устрою України станом на листопад 2023 року

Таким чином, враховуючи те, що із 2014 року наша країна перебуває у війні з росією й певна частина українських земель перебуває наразі під окупацією, то сьогодні кількість районів, підконтрольних українській владі залишилось 119, а «17 районів знаходяться на тимчасово окупованих територіях: 10 районів в АР Крим, 4 райони – в Луганській області та 3 райони – в Донецькій області» [5].

У результаті цієї реформи органи місцевого самоврядування стали більш зацікавленими у збільшенні надходжень до місцевих бюджетів, пошуку резервів для їх наповнення та підвищенні ефективності управління податками і зборами. Заможні громади демонструють високі та динамічні

темпи зростання власних доходів. Що стосується використання коштів, то необхідно сформувати оптимальну структуру бюджетних видатків, створити дієвий і не надмірний механізм контролю, постійно аналізувати витрачання бюджетних коштів та уникати марнотратства, необґрунтованих витрат.

Показники виконання місцевих бюджетів відображають загальну соціально-економічну ситуацію та потенціал сталого розвитку відповідного регіону. Наявність належних фінансових ресурсів у місцевих бюджетах створює умови для того, щоб територіальні громади могли надавати мешканцям більш якісні та різноманітні послуги, реалізовувати проекти соціальної інфраструктури, розвивати підприємництво та заохочувати інвестиції, забезпечувати можливості залучення коштів та розвитку місцевого розвитку, фінансування програм та інших заходів щодо поліпшення загальних умов життя місцевих жителів.

Сьогодні Україна перебуває у надзвичайній складній економічно-політичній ситуації через повномасштабну війну. Невизначеність сьогодення має глобальний вплив на функціонування ТГ та можливості їх бюджетування та фінансування й планування усіх потрібних дій.

Комунальні установи та спільні підприємства територіальних громад переважно працюють з урахуванням особливостей, спричинених воєнним станом та безпековою ситуацією. Значна частина з них продовжує працювати дистанційно або переїжджаючи в безпечніші місця, а деякі підприємства (які на найбільш постраждали від бойових дій) тимчасово припинили роботу, їх більше 37% від усіх діючих в Україні. Головними причинами нефункціонування комунальних установ та підприємств – їх знаходження під тимчасовою окупацією, зруйновані будівлі, перебування в зоні бойових дій, нестача персоналу. Найбільше організацій, які не працюють у сферах дошкільної освіти, шкільної освіти, культури та спорту, переважно розташовані на тимчасово окупованих і деокупованих територіях та в районах активних бойових дій.

Порівняно з 2021 роком кількість працівників виконавчих органів територіальних громад зменшилася. Ця тенденція, пов'язана з війною, викликала міграцію працівників у безпечніші райони та припинення їх роботи на підприємствах. Відповідно, нині діяльність місцевих органів потребує нового напрямку організації та реалізації дій, а виконання таких функцій ускладнюється тим, що органи місцевого самоврядування відчують нестачу у кваліфікованих кадрах. До таких робіт можемо навести приклади, що ті територіальні громади, які постраждали під час бойових дій чи окупації, проводять заходи щодо відновлення території; а ті ТГ, які територіально віддалені змушені забезпечувати реалізацію додаткових програм, актуальних для великої кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО).

Таким чином, усі ці фактори мають вагомий вплив на формування місцевих бюджетів, формують велику кількість перешкод та проблем у прогнозування та плануванні фінансування.

Отже, децентралізація забезпечує чіткий і збалансований розподіл повноважень, ресурсів і відповідальності між центральними органами державного управління та місцевого самоврядування, виступає нормативною основою для розвитку громадянського суспільства. Тобто, децентралізація дозволяє органам місцевого самоврядування та громадянам зберігати свою відповідну адміністративну незалежність, забезпечуючи постійну взаємодію з центральним урядом.

Висновок до розділу 1

Місцевий бюджет – сукупність економічних відносин, що виникають між органами місцевого самоврядування та розподільниками вартості, створеної в процесі формування регіональних грошових фондів, кошти яких використовуються на соціально-економічний розвиток регіону та

покращення добробуту місцевих мешканців. Тобто він складається із доходів та видатків, які розподіляються між загальним та спеціальним фондами.

Місцеві бюджети виступають важливим чинником державного розвитку і фінансової стабільності, важелем здійснення перерозподільних процесів, інструментом макроекономічного регулювання, фінансовою базою місцевого самоврядування, інструментом реалізації державної регіональної політики, планами формування і використання фінансових ресурсів територіальних утворень, головним джерелом ресурсів для утримання і розвитку місцевого господарства, основним важелем фінансового вирівнювання, вирішення місцевих проблем. Їм належить провідна роль у забезпеченні конституційних гарантів, вирішенні соціальних проблем та забезпеченні високого рівня добробуту місцевим жителям регіону чи громади. З допомогою місцевих бюджетів реалізуються перспективні цілі національного розвитку і загальнодержавних програм, проводиться фінансування державних видатків.

Становлення децентралізації адміністративно-територіального устрою в Україні є довготривалим процесом, який бере свій початок від Конституції гетьмана Пилипа Орлика 1710 року. Однак, більшість дій були лише декларативними гаслами та прописаними нормами, які не мали практичного втілення. Сьогодні завершено формування територіальних громад. Місцеві органи влади наділені значною часткою автономії, де одне із провідних місць займає фінансова децентралізація. Це процес розподілу функцій, фінансових ресурсів і відповідальності за їх використання між центральними й місцевими (регіональними) рівнями управління. Перевагою фінансової децентралізації є краще забезпечення органами місцевого самоврядування потреб місцевих жителів на локальному рівні. Саме фінансова децентралізація має забезпечити стійкість місцевих бюджетів, прозорість та ефективність використання їх фінансових ресурсів і, відповідно, підвищувати рівень життя громади й населення країни загалом.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОНАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

2.1. Формування доходів місцевого бюджету територіальної громади, аналіз основних показників

Основу фінансової бази органів місцевого самоврядування становлять доходи місцевого бюджету. Вони є важливою складовою системи фінансових відносин, тому ефективна політика щодо їх формування визначає спроможність органів місцевого самоврядування виконувати видаткові зобов'язання для забезпечення соціально-економічного розвитку території. Якісне та своєчасне планування доходів місцевих бюджетів впливає на ефективність показників соціально-економічного розвитку країни та її адміністративно-територіальних одиниць. Актуального значення набуває питання системної реалізації бюджетної політики у сфері доходів місцевих бюджетів, запровадження дієвих механізмів, що дозволяють взаємно координувати інструменти формування доходів місцевих бюджетів у системі фінансового та економічного регулювання.

При визначенні бюджетної політики в системі місцевого бюджетного регулювання одним із важливих елементів є планування реалізації її доходної складової. Бюджетним кодексом України визначено такі джерела «доходів місцевих бюджетів:

- власні доходи, які надходять безпосередньо до міських, районних сільських бюджетів, бюджетів ОТГ;
- дотація вирівнювання;
- закріплені доходи;
- субвенції;
- бюджетні позики, міжбюджетні взаєморозрахунки» [7].

Питання природи доходів місцевих бюджетів почало активно досліджуватися фінансистами з часів здобуття Україною незалежності і вони тісно пов'язані з місцевою автономією та розширенням фінансової самостійності місцевого самоврядування. При цьому, багато дослідників не вживають до поняття «доходи місцевих бюджетів», а дають визначення всіх доходів бюджетів як загальнодержавного, так і місцевого рівнів. Визначаючи сутність аналізованої категорії, часто акцентують увагу на економічних, правових і матеріальних її аспектах, а також на організаційних формах та способах формування надходжень до місцевих бюджетів.

Характеристику сутності доходів місцевих бюджетів з точки зору законодавчо визначеного порядку їх формування наводить у своїх працях Кравченко В. Науковець до доходів місцевих бюджетів відносить «кошти, які надходять до відповідних місцевих бюджетів у розмірах і порядку, встановлених законодавчо» [25, с. 399].

Доходи місцевих бюджетів як окрему економічну категорію пропонує розглядати Пасічник Ю. На його думку, вони виражають «сферу економічних відносин суспільства, яка пов'язана з формуванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів регіонального рівня й використовується місцевими органами влади для забезпечення поточних і перспективних завдань розвитку регіону» [26, с. 532]. Позитивним акцентом такого трактування є приділення особливої уваги безпосередньо регіональному рівню формування, розподілу та використання відповідних дохідних фінансових ресурсів. Однак, вважаємо, за недолік опущення автором згадки про основну ланку місцевого самоврядування.

Особливої уваги заслуговує думка Киреленко О.П. щодо трактування сутності доходів місцевих бюджетів, які «складаються із власних і закріплених надходжень, перелік яких визначений на тривалу перспективу, що повинно створити необхідні передумови для здійснення перспективного планування» [9, с. 76].

Юрій С.І. поділяє доходи місцевих бюджетів на закріплені та регулятивні, закріплені – це ті, що повністю закріплені законом за певним бюджетом і не підлягають перерахуванню до бюджетів нижчого рівня; або вважаються частково закріпленими за бюджетом вищого рівня конкретного бюджету. Діапазони можуть бути перенесені на котирування нижчого рівня. Регулятивні доходи характеризуються тим, що вони передаються з бюджету вищого рівня до бюджету нижчого рівня для регулювання балансу у формі податкових відрахувань і загальнодержавних зборів.

Узагальнюючи аналіз наукової літератури, вважаємо, що доходи місцевих бюджетів – це сукупність економічних взаємовідносин, які виникають між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами в результаті розподілу та перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту в процесі його формування за рахунок децентралізованих бюджетних коштів.

Незалежність місцевих бюджетів забезпечується стабільністю розподілу доходів органів місцевого самоврядування та правом самостійно визначати напрями використання коштів, але рівень самостійності органів місцевого самоврядування щодо розпорядження місцевими доходами не є високим. Через низькі доходи територіальні громади не можуть забезпечити соціально-економічний розвиток свого регіону виключно за рахунок власних доходів. Тому потребують відповідних субвенцій, дотацій із загальнодержавного фонду.

Бюджетним кодексом України, передбачено наступне групування доходів місцевого бюджету, яке здійснюють за визначеними розділами: «податкові надходження; неподаткові надходження; доходи від операцій з капіталом; трансферти» [7].

Проаналізуємо структуру фінансових надходжень місцевого бюджету територіальної громади на прикладі Чортківської ТГ, яка знаходиться на заході нашої країни і об'єднує такі населені пункти як місто Чортків, села: Біле, Бичківці, Горішня Вигнанка, Пастуше, Росохач, Скородинці (табл.2.1).

Таблиця 2.1

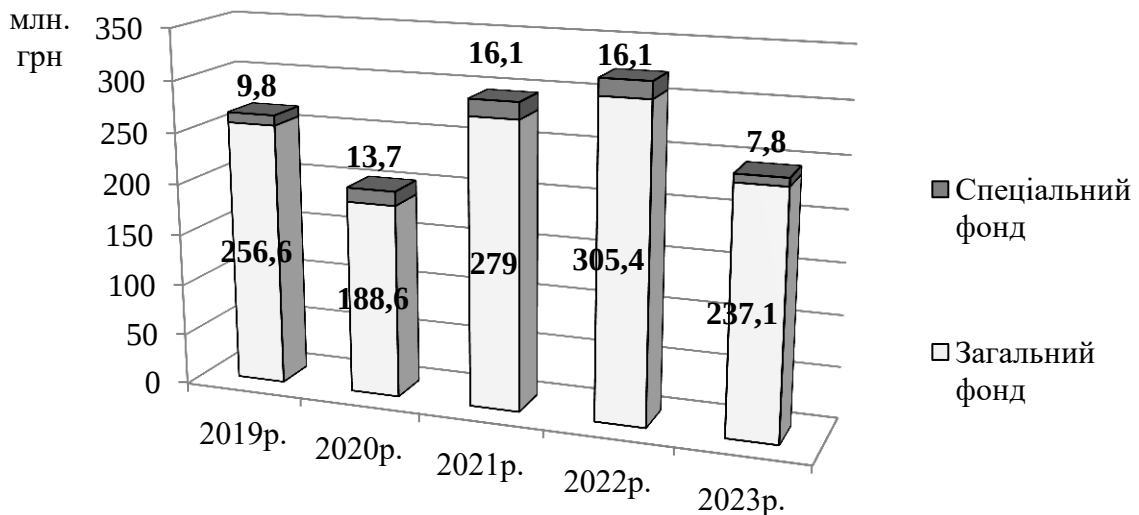
Структура доходів місцевого бюджету Чортківської ТГ
за період 2020-2022рр.

Показник	2020р	2021р			2022р		
		План	Факт	Викона- ння %	План	Факт	Викона- ння %
Податкові надходження	137,2	184,6	183,6	99,44	287,7	275,7	95,82
Неподаткові надходження	11,7	8,9	10,7	120,48	7,7	21,9	282,14
Доходи від операцій з капіталом	5,0	9,3	9,2	99,27	6,6	6,6	100,00
Офіційні трансфери	48,3	107,3	107,2	99,91	84,1	72,6	86,29
Усього доходів	202,2	310,2	310,8	100,2	386,3	376,9	97,56

Джерело: Сформовано автором на основі даних [28]

Інформація у табл.2.1 відображає зведені дані загального та спеціального фондів і свідчить, що за останні складні роки місцеві органи Чортківської ТГ в цілому виконали заплановані показники з отримання доходів у місцеву казну у 2021 році на 110,2%, а у 2022 році – лише на 97,56%. Перевиконання спостерігається за показником неподаткові надходження 120,48% у 2021 р. та 282,14% – у 2022р. В останньому аналізованому році доходів від неподаткових надходжень отримали з приростом у 14,2 млн.грн. Майже у 100% діапазоні виконується отримання фінансових надходжень від операцій з капіталом, а от від податкових надходжень територіальна громада недоотримала певної частини коштів, зокрема у 2001 році 1,0 млн.грн., а у 2022 р. – аж на 12 млн.грн. цього року значне недоотримання спостерігаємо і по офіційних трансферах – 11,5 млн.грн., тоюто виконання бюджету здійснено тільки на 86,29%.

Розглянемо динаміку отримань місцевого бюджету і розрізу загального та спеціального фондів Чортківської територіальної громади (рис. 2.1). для цього використаємо інформаційні джерела офіційного сайту Чортківської міської ради, які відображають інформацію без коригувань на звітний період, а тільки прогнознi показники, які прийняті до початку відповідного року [27].

Джерело: Сформовано на основі [27]

Рис. 2.1. Доходи загального та спеціального фонду Чортківської ТГ за період 2019-2023рр.

Протягом останніх п'яти років місцевий бюджет Чортківської ТГ не має постійної однозначної тенденції, а коливається то у сторону збільшення, то навпаки – зменшується. Найгірша ситуація спостерігається у 2020 році. Цього періоду до місцевого бюджету отримано найменше доходів 202,3 млн.грн., а найбільше значення припало на 2022 рік – 321,6 млн. грн. Загалом із 2020р. по 2022 р. спостерігаємо поступове зростання доходів бюджету. Звичайно, що стрімке падіння запланованих на 2023 рік фінансових надходжень до рівня 244,9 млн.грн. пояснюється складною воєнною ситуацією в Україні. Через бойові дії на східному та південному кордонах нашої держави, складно забезпечувати фінансування не тільки у тих територіальних громадах, які постраждали, а й у тих, які знаходяться у відносно мирній частині країни.

Що стосується структури загального та спеціального фонду місцевого бюджету Чортківської територіальної громади, то останній фонд займає незначну частку у загальній структурі доходів від 3,2% (2023р.) до 6,8% (2020р.). Тобто частка доходів спеціального фонду навіть не досягає 10% значення. Управлінський персонал опирається в основному на загальний фонд.

Проаналізуємо детальніше, джерела надходження фінансових ресурсів до спеціального фонду Чортківської ТГ (табл.2.2).

Таблиця 2.2

Аналіз доходів спеціального фонду місцевого бюджету Чортківської ТГ за період 2020-2022рр.

Показник	2020р.		2021р.		2022р.	
	Сума доходів, тис. грн.	Структура, %	Сума доходів, тис. грн.	Структура, %	Сума доходів, тис. грн.	Структура, %
Екологічний податок	150	1,1	180	1,2	215	1,3
Власні надходження податкових установ	3893	28,3	3685	22,9	4388	27,2
Інші неподаткові надходження	4900	35,6	200	1,3	200	1,2
Надходження від продажу основного капіталу	3000	21,8	6000	37,3	6670	41,3
Кошти від продажу землі і нематеріальних активів	2000	13,2	6000	37,3	4688	29,0
Усього доходів	13743	100	16065	100	16161	100

Джерело: Розраховано автором на основі [27]

Результати аналізу показують, що основними складовими доходів спеціального місцевого бюджету Чортківської ТГ є власні надходження податкових установ. Ця стаття у структурі доходів спецфонду займає 22,9% (2021р.) та 27,2% (2022р.). в цілому сума доходів за цією статтею коливається у 2021 р. вона зменшилася на 208 тис.грн., а у 2022 р. зросла на 703 тис.грн. у порівнянні із попереднім роком та на 495 тис.грн. У порівнянні із 2020 р. наступною важливою статтею є отримання коштів від операцій із капіталом, які формують місцевий бюджет у розрізі статті «надходження від продажу основного капіталу» та «кошти від продажу землі і нематеріальних активів». Перша із цих статей ваговими частками коливається від 21,8% (2020р.) до 41,3% (2022р.), а друга від 13,2% (2020р.) до 37,3% (2021р.). Найменшу частку у структурі доходів займають надходження від екологічного податку – 1,1%, 1,2% та 1,3% відповідно за кожен з років аналізованого періоду.

Враховуючи те, що найважливіша складова дохідної частини місцевого бюджету Чортківської ТГ є податкові надходження, тому детально проаналізуємо їх у динаміці загального фонду бюджету (табл.2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка формування податкових надходжень загального фонду
місцевого бюджету Чортківської ТГ за період 2019-2023рр.

тис.грн.

Показник доходу	2019р	2020р	2021р	2022р	2023р
Податок та збір на доходи фізичних осіб	95200	100629	135830	152663	178648
Податок на прибуток підприємств	45	110	75	10	5
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів, у т.ч.	-	109,5	435	455	454
- лісових;		100	380	405	405
- водних;		0,5	5	0,5	0,1
- користування надрами		9	50	39,5	49,7
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції)	1700	1500	2000	2150	425
Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)	7000	6600	6500	7400	6900
Акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібної торгівлі підакцизних товарів	5000	4500	6000	7500	8400
Місцеві податки у т.ч.	22235	23637	34215	41112	38153
- податок на майно	7905	8725	13700	16795	15670
- туристичний збір	30	12	15	17	3,5
- єдиний податок	14300	14900	20500	24300	22480
Усього податкових надходжень	131180	137086	185055	211280	232986

Джерело: Розраховано автором на основі [27]

Результати аналізу динаміки доходів загального фонду від податкових надходжень свідчать про їх поступове зростання щороку протягом аналізованого періоду 2019-2023рр. Так у 2023 році Чортківська ТГ планується отримати на 21706 тис.грн. більше ніж у попередньому 2022 році.

На позитивну поступову динаміку впливає поступальне збільшення найвагомішого показника – ПДФО. Цей вид податку зростає щороку із головними факторами є збільшення мінімальної загробної плати, з врахування

інфляційних змін. Так, за аналізований період мінімальна зарплата зросла від 4173 грн. (2019р.) до 6700 грн. (2023р.), це і вплинуло на приріст ПДФО у 2020 р. на 5429 тис.грн., у 2021р. – на 35191 тис.грн., у 2022р. – на 16833 тис.грн. та у 2023р. планується приріст на 25985 тис.грн.

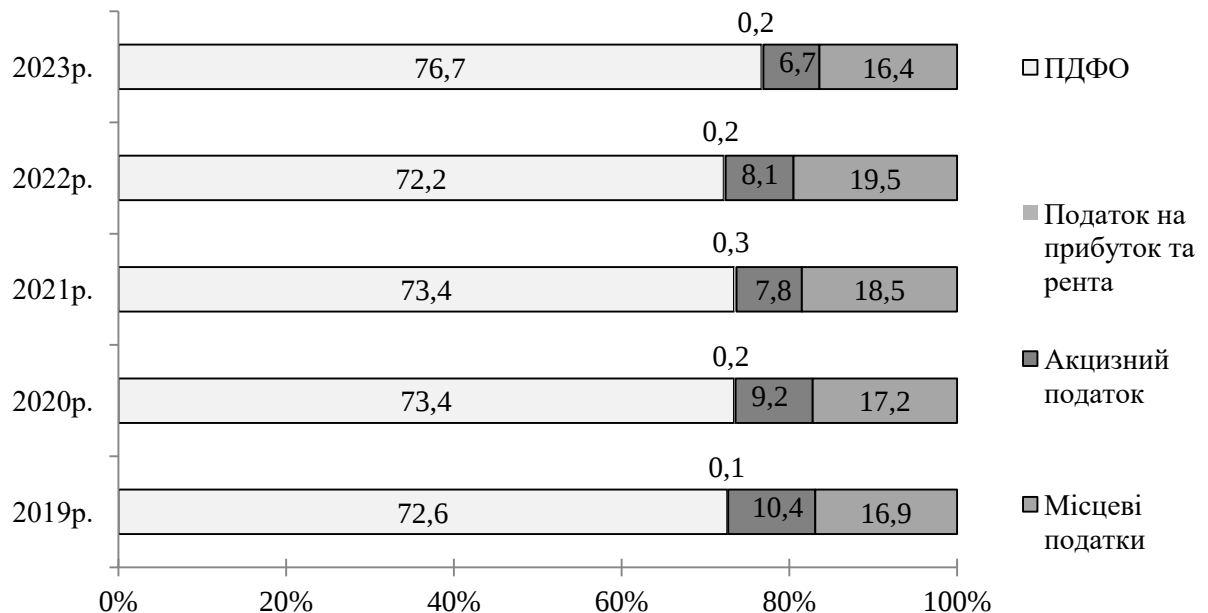
Ще однією причиною зростання ПДФО в останні роки є й збільшення його частки у розподілі між державним та місцевим бюджетами. Відповідно до чинного законодавства з 2021 року місцеві бюджети отримують 64% у свій бюджет від загальної суми сплаченого ПДФО на території громади.

Третім фактором впливу на зростання подорожного податку є те, що збільшилася сума заробітної плати військовослужбовцям, а відповідно і суми сплати податку(а це 18% від оплати праці) теж зростають. Особливо це притаманно для Чортківської ТГ, адже на її території розміщені тиліві частини, які налічують значну кількість вояків та працівників з обслуговуючого персоналу.

Наступним вагомим показником, який займає друге місце у структурі податкових надходжень до загального фонду місцевого бюджету Чортківської ТГ є єдиний податок. Його зростання триває до 2022 року на 600 тис.грн. у 2020р., на 5600 тис.грн. у 2021р. та на 3800 тис.грн. у 2022р. по відношенню до попередніх років. А от у 2023 році планується отримати меншу суму цього податку на 1820 тис.грн. Особливості зростання у 2022 році суми єдиного податку пояснюється кількома причинами: по-перше, у цей рік нападу росії на нашу державу, уряд України прийняв зміни до законодавства і дозволив бізнесу, який перебував на 3 та 4 групах перейти на 2-у групу оподаткування із спрощеною сплатою ставки податку. Це дозволило вберегти значну частину суб'єктів господарювання, адже їх доходи різко зменшилися й вони взагалі були на межі закриття та банкрутства. А от у 2023 році така пільга з липня скасована. Відповідно усі підприємства повинні повернутися до попередніх норм сплати податку. Також особливістю росту єдиного податку є те, що на територію Чортківської громади ревакуювалися підприємці, що призвело до

незначного їх збільшення, адже частина ФОП припинили свої підприємницьку діяльність.

Структуру надходжень від основних податків у місцевий бюджет Чортківської ТГ наведено на рис.2.2.

Джерело: Сформовано автором на основі [27]

Рис. 2.2. Структура податкових надходжень до місцевого бюджету (загальний фонд) Чортківської ТГ за період 2019-2023рр.

Таким чином, найменшу частку у структурі займають надходження від сплати податку на прибуток та рентні платежі, тому їх об'єднали у один показник і їх комплексна частка коливається від 0,1% (2019р.) до 0,3%(2021р.), а в основному становить 0,2%. Першість належить ПДФО 72,6% (2019р.) до прогнозних 76,7% (2023р.). На другому місці місцеві податки 16,9% (2019р.) до 19,5%(2022р.), їх частка сформовано в основному із єдиного податку. На у наближеному значенні до 10% становлять надходження від складу акцизного податку. Якщо розглядати структуру надходжень від податків у комплексі, то можемо узагальнити, що за аналізований період вона майже однорідна.

Вагомою частиною доходів місцевого бюджету Чортківської ТГ становлять неоподатковані надходження. Тому детальніше проаналізуємо їх у динаміці (табл.2.4).

Таблиця 2.4

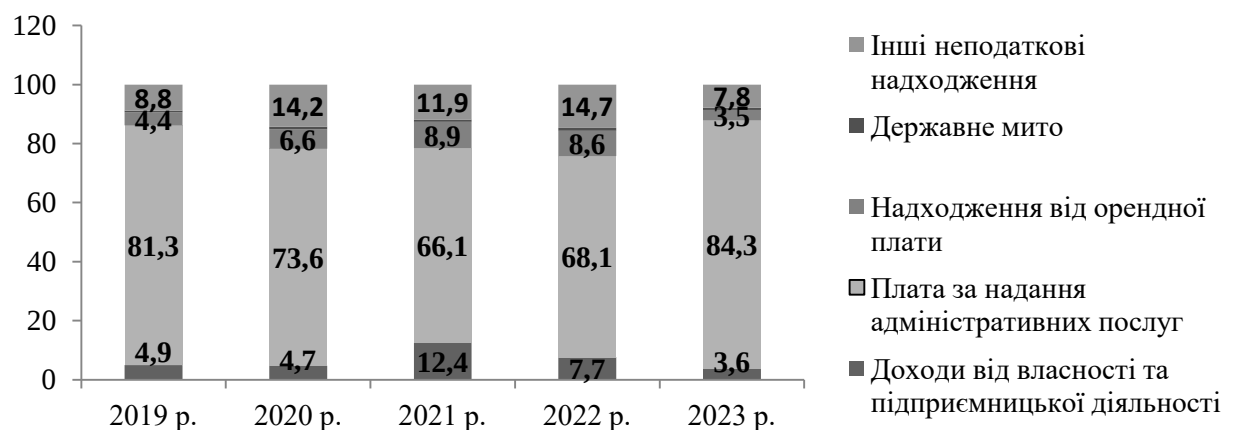
Динаміка формування неподаткових надходжень до місцевого бюджету
(загальний фонд) Чортківської ТГ за період 2019-2023рр.

тис.грн.

Показник доходу	2019р	2020р	2021р	2022р	2023р
Доходи від власності та підприємницької діяльності	223	150	415	315	149
Плата за надання адміністративних послуг	3710	2340	2210	2770	3470
Надходження від орендної плати за користування цілісним майновим комплексом та іншим державним майном	200	210	300	350	145
Державне мито	30	30	20	35	30
Інші неподаткові надходження	400	450	400	600	320
Усього неподаткових надходжень	4563	3180	3345	4070	4114

Джерело: Розраховано автором на основі [27]

Неподаткові надходження до місцевого бюджету Чортківської ТГ протягом аналізованого періоду мають змінну тенденцію. У 2020 році їх рівень сильно знизився на 1383 тис.грн., а уже з 2021 року поступово зростає на 165 тис.грн., у 2022 р. – на 725 тис.грн., а у 2023 р. планується отримати на 44 тис.грн. більше ніж у попередньому. Найбільше значення серед усіх неподаткових доходів займає стаття «плата за надання адміністративних послуг» її рівень коливається від 66,1% (2021р.) до 84,3 (2023р)% (рис. 2.3).

Джерело: Сформовано автором на основі [27]

Рис. 2.3. Структура неподаткових надходжень до місцевого бюджету
(загальний фонд) Чортківської ТГ за період 2019-2023рр.

Це комплексна стаття, вона крім плати за надання адміністративних послуг містить дані про адміністративний збір за проведення державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, а також про адміністративний збір за державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень.

Отже, самостійність місцевих бюджетів забезпечується їх власною стабільною часткою у загальнодержавних доходах, правом самостійно визначати напрями використання коштів. Для цього потрібно щоб частка податкових надходжень місцевих бюджетів у їх структурі не зменшувалася, а навпаки – зростала. За результатами проведеного аналітичного дослідження місцеві органи самоврядування Чортківської ТГ працюють успішно на цим питання. Адже для забезпечення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування необхідне лише збільшення частки місцевих доходів, основну частину яких у структурі доходів місцевих бюджетів складають саме податкові надходження.

2.2. Структура та напрями оптимізації видатків місцевих бюджетів в умовах децентралізації влади

Видаткова частина місцевих бюджетів відображає результати економічних і соціальних процесів у країні в цілому. Це пов'язано з тим, що видатки місцевих бюджетів безпосередньо пов'язані з інтересами широких верств населення та суттєво впливають на загальну соціальну ситуацію в державі. Все це стосується рівня національного добробуту, освіти та надання медичних послуг, а також послуг у сфері культури, спорту та соціального забезпечення на випадок непередбачуваних обставин. Тому важливим є питання розподілу видаткових повноважень між різними рівнями бюджету.

Основні принципи розмежування видаткових зобов'язань між центральними та місцевими органами влади були розроблені ще в середині

XVIII ст. А. Смітом, який декларував, що «витрати місцевого та регіонального значення мають фінансуватися з місцевих та регіональних доходів і не повинні бути тягарем для загального доходу суспільства. Несправедливо по відношенню до суспільства в цілому виділяти кошти для оплати витрат, понесених на користь лише частини цього суспільства» [31, с. 275].

Наприкінці XX ст. американський вчений Р. Масгрейв підтвердив справедливість запропонованого принципу, зауваживши, що «надання державних послуг визначається тими, хто отримує від них вигоду і хто за них платить» [32, с. 64]. Відповідно державні послуги, які приносять користь всьому населенню країни, мають надаватися та оплачуватися централізовано, а послуги, які стосуються лише окремих регіонів, мають надаватися на місцевому бюджетному рівні. Вирішення проблеми надання державних послуг за рахунок фінансування децентралізованої системи такий підхід більш повно враховує інтереси споживачів.

Відповідно до норм Бюджетного кодексу України, видатки бюджету – «кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом» [7, ст.2 п.13].

Опираючись на законодавчі норми у науковій літературі усталено визначення видатків місцевих бюджетів – «це економічні відносини, які виникають у зв'язку з фінансуванням власних і делегованих повноважень місцевих органів влади» [33, с. 102]. За визначенням вітчизняного вченого Гапонюка М., видатки місцевих бюджетів – це «економічні відносини, що виникають у зв'язку з розподілом централізованих коштів, що перебувають у розпорядженні відповідних органів, та децентралізованих коштів, що є власністю місцевих органів влади» [32, с. 39].

На сьогодні існує чимала класифікація видатків місцевих бюджетів, які групують за певними ознаками, функціями, які вони виконують, їх призначенням та спрямуванням та інші.

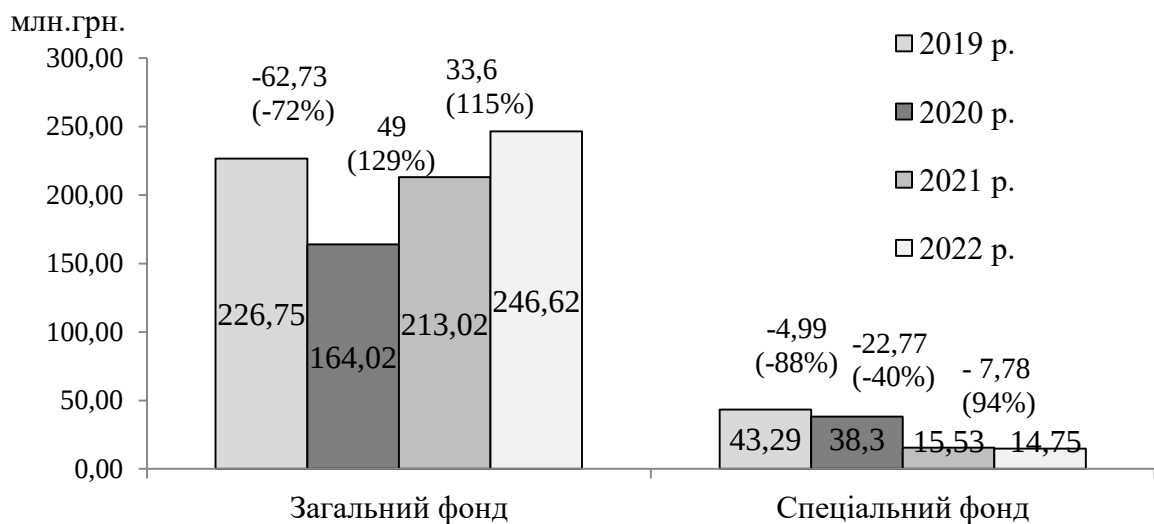
Найбільш усталеною є економічна класифікація видатків, яка деталізує використання коштів за їх об'єктивними ознаками (заробітна плата,

нарахування, усі види економічної діяльності, виплати громадянам (трансферти) та інші категорії). Таке розмежування дозволяє відібрати захищені статті бюджету та забезпечує єдиний підхід до всіх одержувачів щодо виконання бюджету.

У зведеному бюджеті видатки місцевих бюджетів групують так:

– видатки загального фонду – видатки програм місцевого управління, освіти, охорони здоров'я, культури і мистецтва, соціального захисту та соціального забезпечення, фізкультури і спорту, місцевої пожежної охорони, позашкільної фізичного розвитку, освіти, спорту та інші програми, затверджені відповідними ради.

– видатки спеціального фонду є кошториси розвитку місцевих бюджетів на будівництво, реконструкцію, ремонт і утримання доріг обласного значення, програми природоохоронних заходів регіонального значення, що фінансуються за рахунок коштів фонду охорони навколишнього природного середовища та інші програми, затверджується відповідною радою (рис. 2.4).

Джерело: Розроблено автором на основі [27]

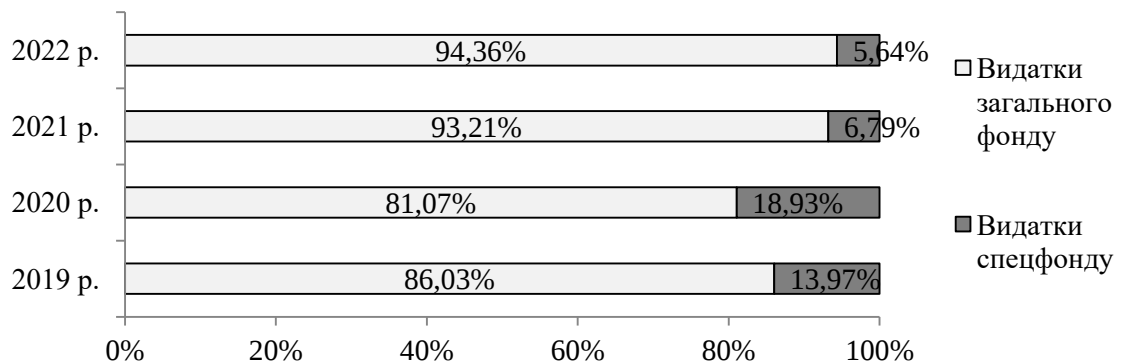
Рис. 2.4. Обсяги видатків загального та спеціального фондів Чортківської ТГ за період 2019-2022рр.

Проведений аналіз видатків Чортківської ТГ загального та спеціального фондів свідчить, що врівень останнього не незначним і з кожним роком він

постійно зменшується: так, у 2020 році зменшення відбулося на 88% , тобто на 4,99 млн. грн., у 2021р. – на 40% (22,77 млн.грн.), а у 2022р. – на 94% (7,78 млн. грн.) порівняно до значень цього ж показника у попередньому році.

Видатки загально фонду Чортківської ТГ мають різну динаміку, у 2020 році вони скоротилися на 72% і це призвело до рівня показника у позначці 164,02 млн. грн., а в наступні роки збільшувалися у 2021 році зросли на 129% (тобто на 49 млн. грн.), а у 2022 р. – на 115% (на 33,6млн.грн.).

Аналітичні підрахунки показують, що для досліджуваної нами територіальної громади рівень спеціального фонду незначний у зведеному місцевому бюджеті (рис. 2.5).

Джерело: Сформовано автором на основі [27]

Рис. 2.5. Структура видатки місцевого бюджету Чортківської ТГ за період 2019-2022рр.

Отже, в останні роки видатки спеціального фонду даної територіальної громади скоротилися не тільки у якісних показниках, а у відносних у структурі місцевого бюджету у 2022 році їх рівень становить тільки 5,64%. За аналізований період найбільше значення у структурі видатки спецфонду займали у 2020 році – 18,93%. Тобто основну частину видатків громади становлять видатки на охорону здоров'я, освіту, культу, житло-комунальні потреби населення тощо.

Скорочення видатків спеціального фонду пов'язане із оптимізацією органами місцевого самоврядування капітальних видатків. За економічною ознакою розрізняють видатки місцевого бюджету капітальні та поточні.

Капітальні видатки – це витрати бюджету на фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності, на фінансування капітальних вкладень виробничого та невиробничого призначення, на структурну перебудову економіки громади та місцевого населення. Вони також включають субсидії та інші витрати, пов'язані з покращенням та розвитком.

Під поточними видатками місцевого бюджету розуміють фінансування мереж закладів освіти, закладів медицини, установ, підприємств, організацій, об'єднань, які діють на початок бюджетного року, а також фінансування заходів щодо соціального захисту населення, фінансування бюджетних програм тощо.

У Чортківській ТГ видатки місцевого бюджету за рахунок спеціального фонду здійснюються в основному за такими напрямками:

- на споживання, з яких виділяють оплату праці працівникам мистецьких шкіл;
- на комунальні послуги та енергоносії;
- на розвиток громади.

Таким чином, за рахунок коштів спеціального фонду оплачуються комунальні платежі та заробітна плата працівникам таких установ, як культурні та мистецькі школи, зокрема музична школа, школа мистецтв та відділ культури, а також утримуються спортивна школа і басейн. На ці статті у 2021 році громадою витрачено 365,5 тис.грн., а у 2022р. – 750,12 тис.грн. На 2023 рік заплановано 284,5 тис.грн.

Видатки на споживання за аналізований період становили: у 2020 році 4183,7тис.грн., у 2021р. – 3625,8тис.грн., у 2022р. – 4343,85 тис.грн., а у 2023 році заплановано 3454,1 тис.грн. ці кошти витрачаються за на забезпечення музеїв, виставок, бібліотек, надання спеціальної освіти школами мистецтва, для надання допомоги людям похилого віку, які малозабезпечені та не можуть пересуватися чи самообслуговуватися через хворобу, вік, чи інвалідність. Частина цих коштів направляється на обслуговування відділу соціального захисту населення, сім'ї та праці, що знаходиться при адміністрації

територіальної громади. Левова доля цих видатків припадає на забезпечення освітніх закладів: дошкільних, молодшої та середньої лачи освіти (табл.2.5).

Таблиця 2.5

Динаміка та структура видатків на споживання місцевого бюджету

Чортківської ТГ за період 2020-2023рр.

тис.грн.

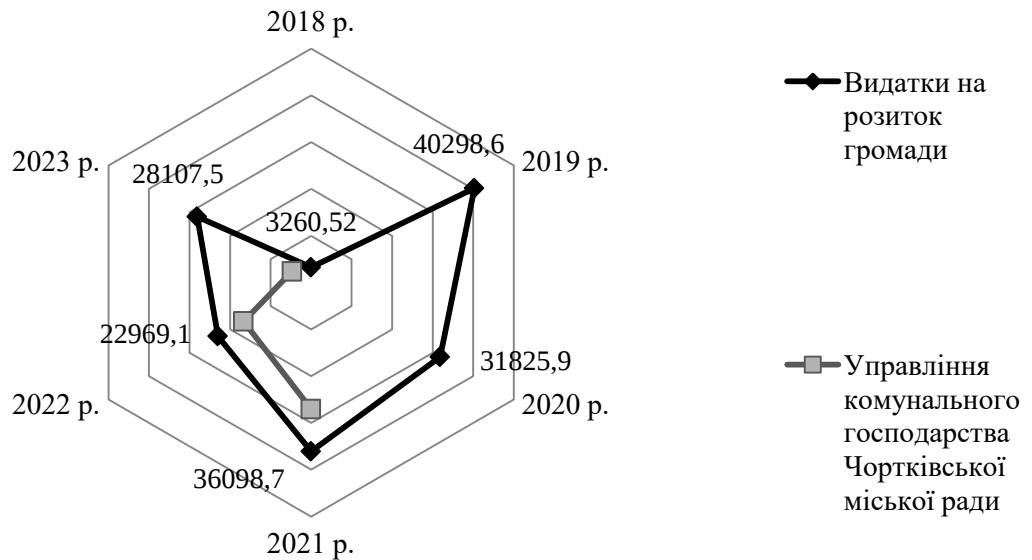
Показник видатків	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Діяльність у сфері екології та охорони природних ресурсів	350	-	-	-
Надання дошкільної освіти	2500	2500	2700	2500
Надання загальної середньої освіти закладами загальної середньої освіти	36,5	26,5	29	36,6
Надання загальної середньої освіти спеціалізованими закладами загальної середньої освіти	300	300	400	100
Надання позашкільної освіти закладами позашкільної освіти	700	500	750	250
Забезпечення соціальними послугами за місцем проживання громадян, які не здатні до самообслуговування у зв'язку з похилим віком, хворобою, інвалідністю	5	7	9	15
Керівництво і управління культури, релігії та туризму	290	290	305	322,5
Забезпечення діяльності бібліотек	0,7	0,8	0,85	5
Забезпечення діяльності музеїв і виставок	1,5	1,5	-	-
Природоохоронні заходи за рахунок цільових фондів	-	-	-	225
Усього видатків на споживання	4183,7	3625,8	4343,85	3454,1

Джерело: Розраховано автором на основі [28]

Таким чином, найбільший ваговий коефіцієнт у структурі видатків на споживання припадає на надання дошкільної освіти, забезпечення функціонування закладів культури, мистецтва та спорту.

Основна доля видатків спеціального фонду у Чортківській ТГ спрямована на розвиток громади та забезпечення благоустрою. Сформовані статті таких видатків передбачають забезпечення фінансування у частині надання соціальних послуг населенню громади, особливо це важливо сьогодні, коли населення збільшується через наявність внутрішньо переміщених осіб. Також за рахунок таких видатків фінансується будівництво об'єктів житлово-комунального господарства, діяльність водопровідно-каналізаційного

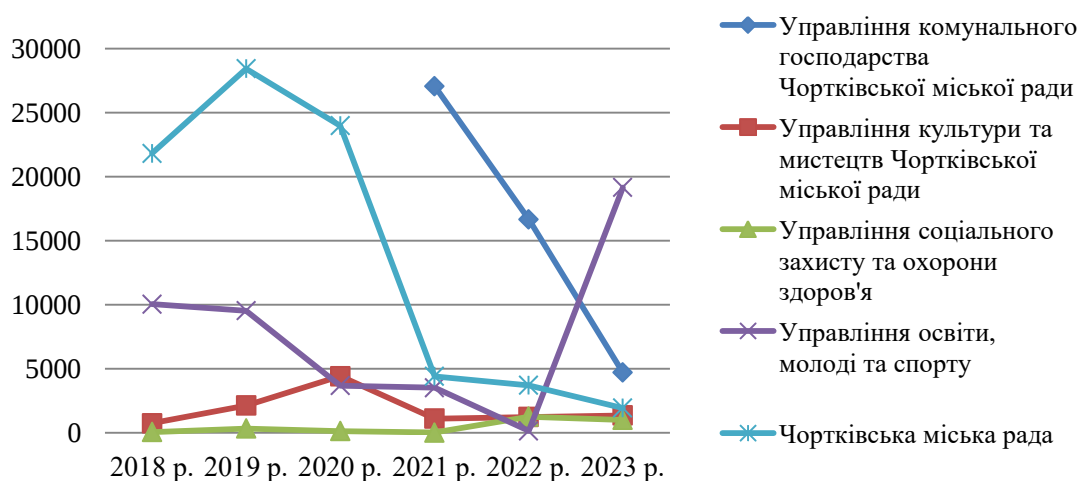
господарства, а також усі статті, які уже описані у відображення видатків споживання (рис.2.6).

Джерело: Сформовано автором

Рис. 2.6. Динаміка видатків розвитку Чортківської ТГ за період 2018-2023рр.

Таким чином, найбільше коштів було закладено у розвиток громади у 2019 р. – 40298,6 тис.грн., згодом ці суми коливалися і у 2023 р. планується витрати 28107,5 тис.грн. валова частина коштів у 2023 році припадає на забезпечення управління комунальним господарством (рис. 2.7).

Джерело: Сформовано автором

Рис. 2.7. Структура видатків розвитку Чортківської ТГ за період 2018-2023рр.

Найменше забезпечується місцевим бюджетом видатки на забезпечення управління освіти, молоді та спорту. Проте, загалом усі видатки на розвиток в останні роки значно скоротилися.

Характерною особливістю 2022 року було те, що місцеві органами самоврядування досліджуваної територіальної громади передбачили 3070 тис.грн. на нове будівництво креативного ХАБу «Територія успіху» по вулиці Степана Бандери, а на 2023 р. заплановано 12884,5 тис.грн для співфінансування проєкту «Заходи енергоефективності в м. Чорткові» для проведення капітального ремонту з впровадженням заходів по енергозбереженню будівель у ЗОШ № 7.

Ці витрати у порів'язанні із минулими 2020-2021рр. значно нижчі. Так, зокрема у 2021 році було виділено 200 тис.грн на виготовлення ПКД для реконструкції з улаштування покриття внутрішнього дворику та реставрації фасадів будівлі міської ради за адресою вул. Т. Шевченка, 21 в. та 1300 тис.грн. було виділено на капітальний ремонт закладів дошкільної та середньої освіти села Росохач та ЗОШ № 3. Того ж року, були проведенні значні капітальні витрати 23,4 млн.грн. на реконструкцію водопровідних та каналізаційних мереж, зокрема 3200тис.грн. на будівництво каналізаційної насосної станції і напірного колектора для перекачування стоків від індустріального парку «CHORTKIV WEST» та 6000тис.грн. для будівництва самоплинної зовнішньої мережі побутової каналізації для відведення стоків від індустріального парку «CHORTKIV WEST». Також виділено 2 млн. грн.. на будівництво футбольного поля зі штучним покриттям по вулиці Б.Хмельницького в м. Чортків. Проведений аналіз витрачання коштів місцевими органами може викликати і різних громадян розрізне ставлення як позитивне, так і негативне. Звичайно, що останні два роки перебування у стані війни змінило вектори спрямування коштів в плані розвитку громади, а також вимагає оптимізувати витрати, що за результати планування на 2023 рік й відображає місцевий бюджет Чортківської ТГ.

Загальний стан видатків місцевих бюджетів в цілому по нашій країні за останні роки наведено у додатках В та Г.

Як уже зазначалося левову долю видатків місцевого бюджету Чортківської ТГ займають видатки загально фонду (табл.2.6).

Таблиця 2.6

Структура видатків загального фонду місцевого бюджету
Чортківської ТГ за періоду 2020-2022р.

Показник видатків	2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	Сума, млн.грн.	Струк- тура, %	Сума, млн.грн.	Струк- тура, %	Сума, млн.грн.	Струк- тура, %
Чортківська міська рада	30,99	18,9	19,43	7,7	18,89	6,5
Управління освіти, молоді та спорту	97,03	59,2	166,69	65,9	181,52	62,1
Управління соціального захисту та охорони здоров'я	12,79	7,8	20,99	8,3	26,05	8,9
Служба у справах дітей	0,57	0,3	0,57	0,2	0,85	0,3
Управління культури та мистецтв	13,22	8,1	17,98	7,1	20,79	7,1
Управління комунального господарства	-	-	24,49	9,7	37,65	12,9
Фінансове управління	9,42	5,7	2,73	1,1	6,39	2,2
Усього видатків загального фонду	164,02	100	252,70	100	292,15	100

Джерело: Розраховано автором

Отже, у структурі видатків загального фонду місцевого бюджету Чортківської ТГ провідне місце належить видаткам, пов'язаним із управлінням освіти, молоді та спорту: 59,2% у 2020р., 65,9% у 2021 р. та 62,1% у 2022р. На наступному рівень знаходяться видатки на управління комунальним господарством 9,7% у 2021р. та 12,9% у 2022р. Характерно, що у період до 2020 року у місцевому бюджеті взагалі була відсутня дана стаття видатків, відповідно того року структурно друге місце належить видаткам міської ради 18,9%. Найменше фінансуються видатки, пов'язані із

забезпеченням потреб служби у справах дітей від 0,57млн.грн. (2020-2021рр.) до 0,85 млн.грн (2022р.), а от на 2023 р. видатків по цій статті взагалі не передбачено. Вважаємо, що оптимізувати витрати потрібно, але не прийнятно коли для цього обираються статті найбільш незахищених верств населення.

Проаналізуємо детальніше структурні складові витрачання коштів місцевого бюджету за найбільш об'ємними статтями (табл.2.7).

Таблиця 2.7

Динаміка та структура видатків загального фонду місцевого бюджету на управління освіти, молоді та спорту Чортківської ТГ за періоду 2020-2022р.

млн.грн.

Показник видатків	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Керівництво і управління у відповідній сфері	1,35	1,62	1,97
Надання дошкільної освіти	34,39	44,89	53,02
Надання загальної середньої освіти закладами загальної середньої освіти	45,52	94,98	99,72
Надання загальної середньої освіти спеціалізованими закладами загальної середньої освіти	9,7	11,79	13,96
Надання позашкільної освіти закладами позашкільної освіти	3,03	4,0	4,14
Методичне забезпечення діяльності закладів освіти	0,89	-	-
Забезпечення діяльності інших закладів у сфері освіти	1,41	4,2	2,16
Інші програми та заходи у сфері освіти	0,21	0,26	0,21
Забезпечення діяльності інклюзивно-ресурсних центрів за рахунок освітньої субвенції	-	2,53	23,79
Оздоровлення та відпочинок дітей	0,25	0,20	0,15
Проведення навчально-тренувальних зборів і змагань з олімпійських видів спорту	0,25	0,75	0,60
Утримання та навчально-тренувальна робота комунальних дитячо-юнацьких спортивних шкіл	-	1,48	2,26
Усього видатків на управління освіти, молоді та спорту	97,03	166,69	181,52

Джерело: Розраховано автором

Результати інформаційної таблиці 2.7 показують, що найбільше значення мають показники із надання дошкільної освіти та забезпечення витрат надання загальної середньої освіти такими ж закладами у 2022 р. у

структурі ці показники мають частку у 29,2% та 54,9% відповідно. Цього ж року вагоме значення мають витрати із забезпечення діяльності інклюзивно-ресурсних центрів за рахунок освітньої субвенції 13,1%. Найменші показники мають статті щодо оздоровлення дітей 0,25 млн.грн. у 2020р., 0,20 млн.грн. у 2021р. та 0,15млн.грн. у 2022 р., що поступово скорочуються, а також «проведення навчально-тренувальних зборів і змагань з олімпійських видів спорту», яка у 2022 р. також зменшилася на 0,15 млн.грн. і ставила лише 0,6 млн. грн.

Отже, видатки місцевих бюджетів – це економічні відносини, пов’язані з розподілом і використанням коштів основного зосередженого фонду держави, що перебувають у розпорядженні органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування.

Проаналізувавши напрями витрачання бюджетних коштів як на загальному рівні держави, так і на прикладі Чортківської ТГ, можна однозначно сказати, що пріоритетним напрямом у сфері витрачання коштів місцевих бюджетів є соціальний. Видатки на освіту, соціальний захист, соціальне забезпечення та охорону здоров’я складають більшу частину бюджету, особливо на найвищому рівні, де послуги надаються безпосередньо населенню. Недоліком є те, що частка видатків на управління становить досить великий відсоток. У цьому напрямку необхідно змінити структуру установ, що дозволить скоротити витрати на персонал та спрямувати фінансові ресурси на розвиток інфраструктури та розвиток місцевої територіальної економіки.

Висновок до розділу 2

Сьогодні формування дохідної частини місцевих бюджетів здійснюється в досить складних умовах. Ступінь спроможності органів місцевого самоврядування виконувати відповідні функції залежить насамперед від рівня

ефективності формування доходів місцевих бюджетів і пов'язано із наданням ними послуг у сфері соціального захисту населення, освіти, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства тощо. Дослідження практики формування доходів місцевих бюджетів на прикладі Чортківської територіальної громади показало, що основним джерелом, за рахунок якого відбувається наповнення місцевого бюджету є податкові надходження, які постійно зростають протягом аналізованого періоду 2019-2023рр. Зокрема, у 2023 році Чортківська ТГ планується отримати на 21,706 млн.грн. більше ніж у попередньому 2022 році (того року їх рієнь становив 211,280 млн. грн.). Натомість, неподаткові надходження не відіграють провідної ролі у фінансовому забезпеченні аналізованої територіальної громади.

Темпи зростання самостійних доходів місцевого бюджету на прикладі Чортківської ТГ (результати аналізу показують, що основними складовими доходів спеціального фонду місцевого бюджету Чортківської ТГ є власні надходження податкових установ. Ця стаття у структурі доходів спецфонду займає 22,9% (2021р.) та 27,2% (2022р.)), визначаються й загальними діями уряду, спрямованими на фіскальну децентралізацію. Крім того, сьогодні органи місцевого самоврядування поступово відходять від споживацької позиції, яка була їм притаманна раніше. Сьогодні субвенційні очікування замінюються збільшенням створення ефективних механізмів управління для спрямування коштів на розвиток територіальних громад, впровадження аналізу витрат бюджетних коштів, недопущення неефективного та необґрунтованого використання коштів.

Видатки місцевих бюджетів – це економічні відносини, пов'язані з розподілом і використанням коштів основного зосередженого фонду держави, що перебувають у розпорядженні органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування. На сьогодні існує чимала класифікація видатків місцевих бюджетів, які групують за певними ознаками, функціями, які вони виконують, їх призначенням та спрямуванням та інші. Найбільш усталеним є економічне групування видатків, яка деталізує

використання коштів за їх об'єктивними ознаками (заробітна плата, нарахування, усі види економічної діяльності, виплати громадянам (трансферти) та інші категорії). Таке розмежування дозволяє відібрати захищені статті бюджету та забезпечує єдиний підхід до всіх одержувачів щодо виконання бюджету. По відношенню до зведеного місцевого бюджету видатки класифікують за загальним та спеціальним фондами, детальний аналіз яких проведено в роботі на прикладі Чортківської ТГ.

Проаналізувавши напрями витрачання бюджетних коштів як на загальному рівні держави, так і на прикладі Чортківської ТГ, можна однозначно сказати, що пріоритетним напрямом у сфері витрачання коштів місцевих бюджетів є соціальний. Видатки на освіту, соціальний захист, соціальне забезпечення та охорону здоров'я складають більшу частину бюджету, особливо на найвищому рівні, де послуги надаються безпосередньо населенню. Зокрема, у Чортківській ТГ видатки на управління освіти, молоді та спорту становлять 97,03 млн.грн. у 2020р., 166,69 млн. грн. у 2021р. та 181,52 млн.грн. у 2022р., а у 2023р. заплановано 22,036 млн.грн. загального фонду, а також із спеціального фонду у 2020р. 7,20 млн.грн, у 2021р. – 3,68 млн.грн. та у 2022р. – 4,15 млн.грн. Недоліком є те, що частка видатків на управління становить досить великий відсоток. У цьому напрямку необхідно змінити структуру установ, що дозволить скоротити витрати на персонал та спрямувати фінансові ресурси на розвиток інфраструктури та розвиток місцевої територіальної економіки.

РОЗДІЛ 3

СИСТЕМНА ОЦІНКА ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ЯК МЕХАНІЗМ АНТИКРИЗОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗА УМОВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

3.1. Узагальнення ключових засад оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів з урахуванням світової практики

В умовах поглиблення глобальної фінансово-економічної нестабільності, спричинено економічними світовими кризами, національними проблемами, підвищення стійкості місцевих бюджетів набуває важливого значення в системі антикризового регулювання. Важливу роль у соціально-економічному розвитку як окремих територій, так і держави в цілому відіграють місцеві бюджети. За відповідних умов гарантується фінансова незалежність місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування. Місцеві бюджети виступають фінансовою основою діяльності та інструментом реалізації регіональної фіскальної політики.

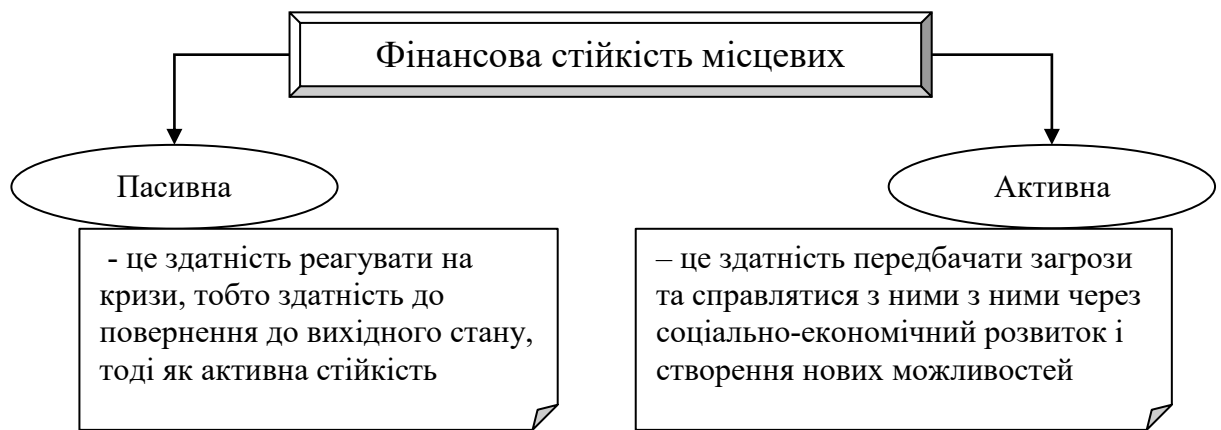
Процес фіскальної децентралізації, які активно здійснюється в країнах з економічної трансформації та в багатьох інших державах, характеризується поступовим зміцненням місцевих бюджетів щодо соціального, економічного, регуляторного та фіскального секторів. Це призвело до розширення фінансових можливостей та надання фінансової підтримки й поряд з іншими функціями та обов'язками буде посилено відповідальність за якість, своєчасність надання державних послуг. Досягнення позитивних наслідків бюджетної реформи, розширення фіскального простору та оптимізація бюджетних відносин на рівні територіальних утворень в умовах макроекономічної нестабільності та незрілості інституційного середовища, збільшення потреби у фінансових ресурсах для вирішення нагальних соціальних проектів і програм є складні завдання. Зараз ці виклики ускладнюються новими глобальними проблемами, зокрема тривалими

бойовими діями, які мають регіональну спрямованість та обтяжують місцеві бюджети (обмеження комерційної діяльності, збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб, витрати на соціальну допомогу незахищеним верствам населення, необхідність розширення потужностей освітніх, медичних закладів та їх персоналу на більш-менш мирній території тощо).

Необхідність концентрації зусиль місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування на вдосконаленні управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів, дотриманні балансу між фінансовими можливостями та належною реалізацією функціональних повноважень потребують врахування результатів оцінки фінансовий стан місцевого бюджету.

Фінансова стійкість місцевих бюджетів визначається як здатність органів місцевого самоврядування на постійній основі виконувати свої зобов'язання з надання послуг населенню, забезпечуючи задовільний фінансовий стан місцевого бюджету як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі. Науковець Горіна Е. дає свою оцінку поняттю «фінансова стійкість місцевого бюджету», за її розумінням це здатність органів місцевого самоврядування забезпечувати виконання видаткової частини бюджетів за рахунок власних надходжень, які є основною умовою підтримки фінансової спроможності місцевих бюджетів [35]. У свою чергу Denek E. та Dylewski M. стверджують, що фінансова стійкість відображає не лише здатність генерувати достатній дохід, але й спосіб виконання зобов'язань щодо доходів і витрат [36]. Таким чином, науковці вказують на те, що фінансова стійкість безпосередньо відображає збалансованість місцевого бюджету та можливість його ризику, запобігає порушення чи перекрученням, усуває невідповідності.

Світові науковці розрізняють пасивну та активну фінансову стійкість місцевих бюджетів (рис 3.1).

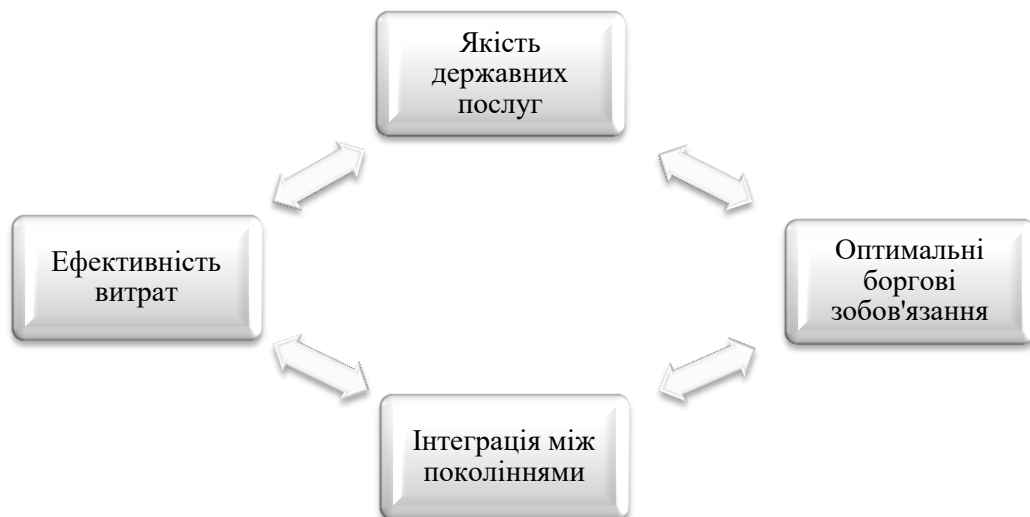
Джерело: Сформовано автором на основі [38]

Рис. 3.1. Класифікація фінансової стійкості місцевих бюджетів

Таким чином, на вибір активної чи пасивної бюджетної стійкості під час війни впливає конкретний тип бюджетної політики – активний (застосування інструментів стимулювання соціально-економічного розвитку територій, створення сприятливих умов і стимулів для розвитку) чи пасивний (застосування автоматичних стабілізаторів, які, в кращому випадку, забезпечать повернення до докризового фінансового стану місцевого бюджету) [39].

Своє розумінні щодо визначення фінансової стійкості наводить Чемпен Дж. І., який стверджує, що це довгострокова здатність органів місцевого самоврядування послідовно виконувати свої фінансові зобов'язання (циклічні, структурні та міжбюджетні) [37]. Серед перелічених видів зобов'язань для керівників усіх рівнів характерні циклічні обов'язки. Структурні зобов'язання визначаються демографічними змінами, загальною мобільністю населення та бізнесу, структурними змінами у споживанні товарів і послуг, розширенням дохідних джерел місцевих бюджетів. Якщо органи місцевого самоврядування зможуть впливати на деякі з цих процесів, управління місцевим бюджетом може стати легшим. Міждержавний борг виникає в результаті міжнародної технічної допомоги та позик міжнародних фінансових установ і впливає на місцеві фінансові можливості.

Для керівників місцевих громад доречно визначати рівень фінансової стійкості їхнього місцевого бюджету, щоб удосконалити механізм управління та менеджменту, спрогнозувати, хоча б для найближчого майбутнього вектор розвитку громади. Для визначення фінансової стійкості на місцевому/регіональному рівнях в умовах війни, доречно враховувати значення певних ключових показників (рис. 3.2).

Джерело: Сформовано автором на основі [40]

Рис. 3.2. Ключові показники для визначення фінансової стійкості місцевого бюджету

Визначаючи такі показники, слід враховувати, що інтеграція між поколіннями, розуміється як те, що досягнення стійкості не повинно ставити під загрозу здатності майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

Згідно з рекомендаціями Міжнародної федерації бухгалтерів, оцінка фінансової стабільності на місцевому рівні вимагає фінансової та нефінансової інформації, такої як поточні економічні та демографічні умови, продуктивність і відносні тенденції. Потрібен широкий спектр даних, включаючи припущення щодо глобальних тенденцій. Конкурентоспроможність національної або регіональної економіки та

очікувані зміни демографічних змінних, таких як вік, тривалість життя, стать, дохід, освіта та захворювання.

Під час дослідження фінансової стійкості місцевих бюджетів особливу увагу слід звертати на виявлення ризиків та вимірювання їх впливу на стійкість. Адже, в цілому фінансова стійкість місцевих бюджетів є складним і багатогранним явищем, що підлягає впливу численними різноманітними чинниками, як зовнішнього, так і внутрішнього характеру. Фактори, які порушують фінансову стійкість, для місцевої влади будуть зовнішніми, якщо вони знаходяться поза межами їхнього впливу/контролю. Внутрішні ризики містять реальні незадовільні загрози та чинники впливу на внутрішні органи місцевого самоврядування та місцеве політичне середовище. Як правило, фінансові ризики посилюються поєднанням як зовнішніх, так і внутрішніх факторів.

Для визначення фінансової стійкості місцевих бюджетів світові науковці пропонують використовувати наступні компоненти (табл.3.1).

Таблиця 3.1

Компоненти для визначення фінансової стійкості місцевих бюджетів

Компоненти фінансової стійкості	Характеристика
Платоспроможність	здатність уряду сплачувати свої фінансові зобов'язання
Зростання	здійснення стимулюючої фіскальної політики для економічного зростання
Стабільність	здатність місцевого самоврядування виконувати майбутні зобов'язання при існуючому податковому навантаженні
Власний капітал	здатність виконувати поточні зобов'язання без відкладення витрат

Джерело: Сформовано автором на основі [41]

Аналіз фінансової стійкості є доволі складним та багатогранним процесом, який використовую чимало методологічних підходів і зчаста надає безліч різносторонніх оцінок та альтернативних варіантів. Таким чином, можна стверджено сказати, що на сьогодні система оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів не є уніфікованою, і це в першу чергу

залежить від національної приналежності, оскільки в різних країнах використовують різні набори показників на місцевому рівні.

У системі показників фінансової стійкості місцевих бюджетів Хонг С. та ін. у своїх працях визначають основні (обов'язкові) та додаткові показники, їх вибір повністю залежить від мета та широти/діапазону конкретного дослідження місцевого бюджету [42].

Більшість ключових показників є кількісними, і їх відносно легко розрахувати за наявними даними. Додаткові показники містять як кількісні, так і якісні параметри. До прикладу, Перчюн Р. та ін. обґрунтували систему аналізу фінансової стійкості та стабільності, яка налічує близько 90 показників, серед яких є ті, які відображають макроекономічну ситуацію; рівень заощаджень та інвестицій в економіку; ціни; банківська діяльність; фінансові процеси та стан фінансових ринків; валютний ринок і внутрішній валютний курс та інші [43]. Здійснюючи порівняння фінансової стійкості місцевих бюджетів Австрії, Італії та Англії в умовах бюджетних обмежень, науковцями встановлено, що це залежить від конкретних умов і особливостей розвитку конкретного місцевого регіону, національних особливостей, культури та економічної поведінки. За результати дослідження встановлено, що в Англії на стійкість місцевих бюджетів суттєво впливають внутрішні ризики з боку управління чи політики, тоді як в Австрії та Італії тенденцію впливу на місцеві бюджети мають зовнішні ризики.

Отже, є багато показників, за якими можна оцінити стійкість місцевих бюджетів, тому важливо приймати правильні рішення. Зрештою, необґрунтований вибір показників ляже надмірним тягарем на органи місцевого самоврядування та ускладнить належну оцінку якості даних. Система показників, що створюється для оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів, має відповідати таким критеріям: комплексність, доступність, зрозумілість, швидкість, оцінка відповідно до потреб муніципалітету та легкість вибору показників, підвищення обізнаності про

місцевих органів влади та муніципалітетів щодо фінансової ситуації та ризиків, пов'язаних із можливим безвідповідальним управлінням [44].

Розглянемо детальніше досвід визначення фінансової стійкості в зарубіжних країнах і на цій основі проведемо порівняння й визначимо напрями розвитку для вітчизняної системи.

У Чехії місцеві бюджети контролюються та фінансово оцінюються на державному рівні Міністерством фінансів Чеської Республіки. Їх діяльність регламентується Урядовим актом «Про моніторинг муніципальних фінансів». В результаті до обов'язкової перевірки використовують 16 інформаційних показників за якими проводять постійний моніторинг. Із 2016 року в цій країні діє єдина спільна система моніторингу, яка містить усі 6254 самоврядні територіальні громади Чеської Республіки [44]. Рейтинг та оцінка місцевих бюджетів територіальних громад проводиться із залученням сторонніх експертних організацій. Для цього органи місцевого самоврядування мають можливість звернутися до Чеського кредитного бюро (CRIF). Рейтингова оцінка включає комплексну оцінку економічного стану конкретної територіальної громади. Для рейтингу стан кожного місцевого бюджету оцінюється за фінансовими (двадцять) і нефінансовими (сім) показниками за останні три роки. Сальдо бюджету та борг є найважливішими показниками. До нефінансових показників відносять, доприкладу, до основної інформації про інфраструктуру муніципалітету або вікову структуру його населення. Головний недолік такої форми оцінки – це висока її вартість і неможливість оцінити вплив внутрішніх ризиків на фінансову стійкість місцевого бюджету.

У Польщі поняття фінансової стабільності законодавчо не врегульовано. Однак, відповідно до Закону «Про публічні фінанси», встановлено конкретні вимоги та обмеження, які дозволяють підтримувати фінансову стійкість місцевих бюджетів: збалансованість бюджету; створення резервної системи; правила фінансування дефіциту бюджету; заходи щодо підтримки фінансової стійкості та стабільності; правила управління

муниципальними фінансами і коефіцієнт заборгованості. Разом з тим, Міністерством фінансів Польщі розроблено систему з двадцяти показників, які можна використовувати для оцінки фінансового стану та стійкості міського бюджету [45].

У країнах Європи поширена практика проведення соціологічних опитувань (інтерв'ю). Вони спрямовані на визначення основних практичних проблем забезпечення фінансової стійкості місцевих бюджетів. Цей підхід використовується в Нідерландах, Англії, Італії та Австрії [38; 47]. Результати опитування дозволяють виявити джерела фінансових шоків для міського бюджету та визначити роль організаційних умов і можливості нейтралізації ризиків. Головною вимогою є обов'язкове оприлюднення результатів оцінювання на офіційних веб-сайтах, які повинні бути прозорими та загальнодоступними, зрозумілими усім сторонам взаємовідносин, у тому числі пересічним місцевим мешканцям. Для цього результати представляють в зрозумілій формі не тільки фінансовим аналітикам і експертам, а й для громадськості і якщо це вимагає, то спрощують деякі висновки.

Досліджуючи стійкість місцевих бюджетів Південної Кореї та розраховуючи фінансові показники стійкості місцевих бюджетів, науковці враховують стан соціально-економічного розвитку територій, зокрема показники, що оцінюють соціальні (соціальне забезпечення, безпека, відпочинок та культура), економічні (економіка, населення), екологічні (будівництво, транспорт, охорона навколишнього середовища) та інституційні (контроль за землекористуванням, участь жителів, адміністративна спроможність) характеристики окремих територій.

У Сполученому Королівстві місцеві органи влади надають звіт про фінансову стійкість місцевих бюджетів, який включає: пояснення фінансових і нефінансових проблем, з якими стикаються органи місцевого самоврядування та способи їх вирішення. Аналіз стійкості місцевого бюджету та видаткової складової надання державних послуг оцінюють рівень фіскального тиску (борг, фіскальний тиск) та його вплив на фіскальну

стабільність. Також враховується рівень обізнаності місцевої влади про ризики та заходи протидії [47].

Зміцнення фіскальної спроможності органів місцевого самоврядування не виключає надання субвенцій на реалізацію місцевих інфраструктурних проектів у співпраці з бізнесом, що важливо для уникнення порушень фіскальної стабільності місцевих бюджетів. Наприклад, в австралійському штаті Новий Південний Уельс була створена незалежна комісія для реалізації проектів відновлення місцевої інфраструктури. Метою було оцінити та розробити заходи для покращення фіскальної спроможності муніципалітетів на основі чотирьох із серії ключових показників (фіскальна гнучкість, ліквідність, обслуговування боргу, повернення активів, капітальні витрати) . Для аналізу фінансової ситуації місцевих бюджетів було виділено дві групи показників, які мали важливе значення з точки зору забезпечення фінансової міцності органів місцевого самоврядування. Визначені показники були скориговані відповідно до особливостей конкретного регіону та уточнені відповідно до гостроти проблем його розвитку [48].

У Сполучених Штатах Америки загальна концепція фіскальної стабільності застосовується до всіх місцевих органів влади через їх високу ступінь децентралізації та неоднорідність економічних, фінансових, організаційних структур й інституційного середовища, що робить це практично неможливим. Більшість американських міст використовують фіскальний федералізм. На думку дослідників, це унеможливорює швидке та просте спостереження за елементами фіскальних та організаційних структур для визначення причин стабільності та нестабільності бюджетів кожного територіального округу. Беручи до уваги різні фактори та характеристики країни, дослідники оцінюють стійкість місцевих бюджетів у США на основі трьох ключових аспектів: фінансування пенсійного боргу, боргового навантаження та бюджетного балансу [35].

Таким чином, у рамках загального підходу стійкість місцевих бюджетів загалом характеризує їх здатність протистояти внутрішнім і зовнішнім

ризикам з метою забезпечення виконання органами місцевого самоврядування суспільно значущих/необхідних функцій і обов'язків, у тому числі фінансових, економічних, соціальних тощо.

3.2. Напрями та заходи із вдосконалення системного підходу до оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів територіальних громад

В Україні відсутня законодавчо закріплена система показників оцінки стійкості місцевих бюджетів, яка була б доцільною з огляду на поглиблення процесу децентралізації в країні. Деякі показники, зокрема ті, що стосуються граничного розміру місцевого боргу, закріплені у Бюджетному кодексі України. Фінансову стійкість місцевих бюджетів українські науковці розглядають залежно від мети дослідження в різних аспектах:

- як здатність органів місцевого самоврядування розраховуватися за своїми фінансовими зобов'язаннями (платоспроможність) [49];
- як стан бюджетної збалансованості або бюджетного профіциту [50];
- як здатність стабільно розвиватися та підтримувати рівень фінансової стійкості та безпеки під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників [51];
- як здатність забезпечити соціально-економічний розвиток території за рахунок внутрішніх фінансових ресурсів [52].

У практиці оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів важливо сформувати системний підхід до управління ризиками її порушення. Для об'єктивної комплексної оцінки фінансового стану місцевих бюджетів необхідно згрупувати систему показників за ознаками, що характеризують найважливіші складові стійкості.

Досліджувати фінансову стійкість місцевих бюджетів, на нашу думку, слід за наступними групами показників: показники збалансованості, фінансової самостійності та бюджетної ефективності, а також розмір бюджетної заборгованості. З кожної групи аналізу доречно вибирати

показники з найвищим рівнем значущості. Конкретизація показників об'єктивно оцінює фінансову стійкість розглянутого місцевого бюджету, виходячи із спроможності бюджету покривати запрограмовані витрати за різними статтями доходів, елемента фінансової самостійності (незалежності), зумовленої потребою місцевого бюджету та фінансової діяльності органів місцевого самоврядування.

Система показників оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів згрупована в однорідні групи. Для визначення значущості кожної групи використовуються вагові коефіцієнти, які наведено в Методичних рекомендаціях для розрахунку рівня економічної безпеки України (табл.3.2).

Таблиця 3.2

Система показників оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів

Група індикаторів	Значимість групи	Ключові показники	Алгоритм розрахунку	Рекомендоване значення
Показники збалансованості місцевих бюджетів	0,33	Коефіцієнт покриття бюджету	ДБ/ВБ	↑
		Коефіцієнт бюджетної стійкості	МТ/БД	<0,3
		Загальний коефіцієнт податкової стійкості	ПН/ВБ	≥0,2-0,5
		Коефіцієнт покриття видатків між бюджетними трансфертами	МТ/ВБ	<0,3
Показники фінансової незалежності	0,3	Коефіцієнт бюджетної залежності	МТ/(ДБ+МТ)	≤0,1
		Коефіцієнт податкової незалежності	ПН/ДБ	≥0,3
		Коефіцієнт стабільності бази доходів	(ПН+НПН) / ДБ	≥0,6
Показники бюджетної ефективності	0,27	Коефіцієнт дефіциту місцевих бюджетів	(ПН-НПН) / ВБ	≤0
		Показник стабільності доходів бюджету	ПН/МТ	≥1
Показники бюджетної заборгованості	0,1	Коефіцієнт боргового навантаження	СБ/РД	≤0,5
		Коефіцієнт обслуговування боргу	ПОБ/ДБ	≤0,1

Примітка: ДБ – доходи бюджету; ВБ – видатки бюджету; МТ – міжбюджетні трансфери з державного бюджету; ПН – податкові надходження; НПН – неподаткові надходження; СБ – сума боргу; РД – річний дохід; та ПОБ – платежі з обслуговування боргу.

Джерело: Сформовано автором на основі [54; 55]

Для систематизації та деякого спрощення отриманих результатів проведено розрахунок інтегрального показника; враховує сумарний ефект інтегральних оцінок за окремими компонентами аналізу (групами показників).

Інтегральний показник для кожної групи аналізу розраховується за формулою:

$$I_m = \sum_{i=1}^n d_i y_i \quad (3.1)$$

де, I_m – інтегрований показник m -ї групи фінансової стійкості місцевих бюджетів ($m = 1, 2, 3 \dots n$);

d_i – ваговий коефіцієнт, що визначає ступінь внеску i -го показника в інтегральний показник складової фінансової стійкості місцевих бюджетів;

y_i – нормована оцінка i -го показника.

Інтегральний показник рівня фінансової стійкості місцевих бюджетів розраховується так:

$$I = \sum_{m=1}^n d_m I_m \quad (3.2)$$

де, d_m – ваговий коефіцієнт, що визначає ступінь впливу показника m -ї групи фінансової стійкості місцевих бюджетів; I_m – інтегрований показник m -ї групи фінансової стійкості місцевих бюджетів ($m = 1, 2, 3 \dots n$).

Важливою умовою проведення комплексного аналізу фінансової стійкості місцевих бюджетів є визначення та дотримання алгоритму його виконання.

Під час першого етапу проводиться аналіз основних статистичних даних про місцеві бюджети (склад і структура місцевих бюджетів) та враховуються основні соціально-економічні показники розвитку території. Врахування основних соціально-економічних показників при дослідженні стабільності місцевого бюджету конкретної територіальної громади дає змогу комплексно оцінити рівень його розвитку, фінансову спроможність та бюджетний потенціал.

Під час наступного етапу здійснюється вибір системи показників фінансової стійкості місцевих бюджетів та методика їх розрахунку

(показники оцінки стабільності місцевих бюджетів – це показники, що стосуються бюджетів територіальних громад, визначені на основі чинних норм українського законодавства).

Важливим етапом є порівняння отриманих результатів зі стандартними значеннями. На цьому етапі можна виявити основні проблеми та виявити фактори, що підвищують ризик порушення бюджетної стабільності територіальної громади.

На основі отриманих результатів визначено тип фінансової стійкості місцевих бюджетів та порівняно результати дослідження. Бюджетам присвоюється рівень стійкості від дуже сильного до критичного [45; 55].

Завершальним етапом є створення рейтингу місцевих бюджетів.

Враховуючи особливості та однотипність територіальних громад у Тернопільській області, нами обрано для розрахунків та проведення аналізу, різні територіальні громади, які по чисельності населення відносяться до різних кластерних груп, зокрема м. Київ, Львівська область та Тернопільська область (табл.3.3).

Таблиця 3.3

Основні показники розвитку окремих регіонів України у 2022 році

Регіон	Середня наявна чисельність, осіб	Наявний дохід на душу населення, грн	Обсяг капітальних інвестицій, млн. грн	Кількість суб'єктів господарювання	Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), млн. грн
м. Київ	2952090	165054	213 247,8	294514	3686768,8
Львівська область	2478053	65691	31 061,5	55031	406547,6
Тернопільська	1021674	55537	9 305,5	55031	120448,4

Джерело: Державна служба статистики України.

Основу доходів місцевих бюджетів складають податкові надходження та трансфери з державного бюджету. Основна частина видатків місцевих бюджетів припадає на охорону здоров'я, освіту, соціальний захист і соціальне забезпечення, економічну діяльність та житлово-комунальне господарство. Регіональні бюджети четвертого кластеру значною мірою

залежать від трансфертів з державного бюджету. Склад та структуру обраних для дослідження місцевих бюджетів наведено у Додатку Ж.

Розрахуємо основні показники фінансової стійкості відповідних громад (табл.3.4).

Таблиця 3.4

Основні показники фінансової стійкості місцевих бюджетів України

Група індикаторів	Значимість групи	Рекомендоване значення	м. Київ	Львівська область	Тернопільська область
Показники збалансованості місцевих бюджетів	0,33	↑	1,02	0,99	0,99
		<0,3	0,22	0,48	0,62
		≥0,2-0,5	0,72	0,45	0,32
Показники фінансової незалежності	0,3	<0,3	0,91	0,45	0,33
		≤0,1	0,22	0,49	0,63
		≥0,6	0,99	0,49	0,37
Показники бюджетної ефективності	0,27	≥1	0,78	0,49	0,36
		≤1	3,2	0,92	0,52
Показники бюджетної заборгованості	0,1	≥1	0,005	0,002	0,003
		≤0,5	0,01	0,005	0,008

Джерело: Сформовано автором

Порівняння розрахованих показників із нормативними значеннями показує найвищу фінансову стійкість бюджету м. Києва, а найнижчу – місцевого бюджету Тернопільської області. Це зумовлено фінансовим станом цих регіонів та рівнем їх соціально-економічного розвитку.

Проведемо розрахунок інтегральних показників фінансової стійкості досліджуваних місцевих бюджетів (табл.3.5) .

Таблиця 3.5

Інтегральні показники фінансової стійкості місцевих бюджетів України

Показник	м. Київ	Львівська область	Тернопільська область
Показник збалансованості місцевого бюджету	0,65	0,64	0,64
Показник фінансової незалежності	0,71	0,48	0,44
Показник бюджетної ефективності	1,99	0,71	0,44
Показники бюджетної заборгованості	0,008	0,004	0,006
Інтегральний індекс фінансової стійкості	0,97	0,55	0,46

Джерело: Сформовано автором

Отже, бюджет Києва має високий рівень фінансової стійкості, що пояснюється статусом міста як столиці України та особливостями бюджету. Місцевий бюджет Львівської області характеризується помірним рівнем стійкості, але при цьому показники бюджетної стійкості погіршуються. Тернопільська область має фінансові проблеми, високу залежність від державної допомоги та низький рівень стійкості.

Результати розрахунку показників боргу місцевих бюджетів України за поточний період демонструють низькі значення (для досліджуваних регіонів) та не мають суттєвого впливу на короткострокову фіскальну стабільність. З метою запобігання ризикам, пов'язаним з управлінням місцевим боргом, органи місцевого самоврядування мають право відповідно до законодавства України здійснювати операції із зарахування вільних коштів місцевого бюджету на вклади в установах банків, особливо за рахунок граднової підтримки.

Таким чином, система оцінки фінансової стійкості може бути потужною інформаційною базою для формування бюджетної політики, розробки превентивних заходів щодо забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних утворень і громад, оскільки вона бере основні показники місцевого бюджету, врахування фінансового стану

Висновок до розділу 3

Узагальнення теоретичних і практичних підходів до оцінки та забезпечення фінансової стійкості місцевих бюджетів свідчить про те, що фінансова стійкість місцевих бюджетів є складним багатокомпонентним поняттям. Він характеризується здатністю місцевих бюджетів протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам для забезпечення належного виконання місцевими органами влади та органами місцевого самоврядування суспільно необхідних функцій, тому його оцінка має бути комплексною.

У роботі дослідження особливості проведення аналізу фінансової стійкості різники країнами світу, зокрема Чехії, Польщі, Сполученого Королівства, Північної Кореї, США та інших.

У багатьох країнах до аналізу фінансової стійкості місцевих бюджетів підходять системно та комплексно. Тобто оцінка фінансової стійкості місцевих бюджетів, як правило, не обмежується оцінкою лише фінансових показників на основі бюджетної звітності. Крім того, враховуються соціальні, екологічні та економічні показники, оцінюється якість та ефективність управлінських функцій місцевої влади. Вважається, що ризики, спричинені організаційно-управлінськими рішеннями, суттєво впливають на стійкість місцевих бюджетів (особливо малих муніципалітетів).

На їх основі, вважаємо, що для керівників місцевих громад доречно визначати рівень фінансової стійкості їхнього місцевого бюджету, щоб удосконалити механізм управління та менеджменту, спрогнозувати, хоча б для найближчого майбутнього вектор розвитку громади. Для визначення фінансової стійкості на місцевому/регіональному рівнях в умовах війни, доречно враховувати значення таких ключових показників, як-от: якість державних послуг; ефективність витрат; оптимальні боргові зобов'язання; інтеграція між поколіннями, маючи на увазі, що досягнення стійкості не повинно ставити під загрозу здатності майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. В українській практиці також доцільно не обмежуватися лише фінансовими показниками стійкості місцевих бюджетів, а розглядати інші показники соціально-економічного розвитку територій та наслідки управлінських рішень, що впливають на стійкість місцевих бюджетів та ефективність бюджетної політики.

Досвід залучення до процесу оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів рейтингових агентств, які могли б проводити комплексне дослідження фінансового стану територій, на даному етапі розвитку для України не є актуальним. Практична реалізація цього підходу можлива в майбутньому. Сьогодні це проблематично, враховуючи значні потенційні

витрати на залучення сторонніх організацій та дуже обмежені бюджетні кошти. У нинішніх умовах більш реальним є проведення опитування (інтерв'ю). Він має багато переваг: по-перше, зручний спосіб проведення, оскільки це можна зробити онлайн або по телефону, що актуально під час пандемії; по-друге, уніфікованість такого типу дослідження, оскільки розроблена анкета підходить для всіх місцевих органів влади; по-третє, відносно низька вартість таких досліджень і обробки даних. Як інструмент дослідження фінансової стійкості місцевих бюджетів анкети є інформаційною базою для оперативного виявлення внутрішніх проблем та ризиків, пов'язаних з управлінською складовою в органах місцевого самоврядування.

Таким чином, запровадження системної оцінки фінансової спроможності місцевих бюджетів є необхідною умовою для прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо необхідних коригувань місцевого бюджету, підвищення якості бюджетного планування та ефективності бюджетної політики. Запропонований в роботі механізм дослідження фінансової стійкості місцевих бюджетів може бути корисним для зарубіжної практики, оскільки пропонує широкий спектр показників оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів, а використання інтегральних показників дозволяє узагальнити та розглянути великий масив даних. Завдання полягає у визначенні оптимальної системи показників оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів, яка має конкретизуватися залежно від умов не лише окремої країни, а й її територій.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

1. Місцевий бюджет – сукупність економічних відносин, що виникають між органами місцевого самоврядування та розподільниками вартості, створеної в процесі формування регіональних грошових фондів, кошти яких використовуються на соціально-економічний розвиток регіону та покращення добробуту місцевих мешканців. Тобто він складається із доходів та видатків, які розподіляються між загальним та спеціальним фондами.

Місцеві бюджети виступають важливим чинником державного розвитку і фінансової стабільності, важелем здійснення перерозподільних процесів, інструментом макроекономічного регулювання, фінансовою базою місцевого самоврядування, інструментом реалізації державної регіональної політики, планами формування і використання фінансових ресурсів територіальних утворень, головним джерелом ресурсів для утримання і розвитку місцевого господарства, основним важелем фінансового вирівнювання, вирішення місцевих проблем. Їм належить провідна роль у забезпеченні конституційних гарантів, вирішенні соціальних проблем та забезпеченні високого рівня добробуту місцевим жителям регіону чи громади. З допомогою місцевих бюджетів реалізуються перспективні цілі національного розвитку і загальнодержавних програм, проводиться фінансування державних видатків.

2. Становлення децентралізації адміністративно-територіального устрою в Україні є довготривалим процесом, який бере свій початок від Конституції гетьмана Пилипа Орлика 1710 року. Однак, більшість дій були лише декларативними гаслами та прописаними нормами, які не мали практичного втілення. Сьогодні завершено формування територіальних громад. Місцеві органи влади наділені значною часткою автономії, де одне із провідних місць займає фінансова децентралізація. Це процес розподілу функцій, фінансових ресурсів і відповідальності за їх використання між центральними й місцевими (регіональними) рівнями управління. Перевагою

фінансової децентралізації є краще забезпечення органами місцевого самоврядування потреб місцевих жителів на локальному рівні. Саме фінансова децентралізація має забезпечити стійкість місцевих бюджетів, прозорість та ефективність використання їх фінансових ресурсів і, відповідно, підвищувати рівень життя громади й населення країни загалом.

3. Сьогодні формування дохідної частини місцевих бюджетів здійснюється в досить складних умовах. Ступінь спроможності органів місцевого самоврядування виконувати відповідні функції залежить насамперед від рівня ефективності формування доходів місцевих бюджетів і пов'язано із наданням ними послуг у сфері соціального захисту населення, освіти, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства тощо. Дослідження практики формування доходів місцевих бюджетів на прикладі Чортківської територіальної громади показало, що основним джерелом, за рахунок якого відбувається наповнення місцевого бюджету є податкові надходження, які постійно зростають протягом аналізованого періоду 2019-2023рр. Зокрема, у 2023 році Чортківська ТГ планується отримати на 21,706 млн.грн. більше ніж у попередньому 2022 році (того року їх рієнь становив 211,280 млн. грн.). Натомість, неподаткові надходження не відіграють провідної ролі у фінансовому забезпеченні аналізованої територіальної громади.

Темпи зростання самостійних доходів місцевого бюджету на прикладі Чортківської ТГ (результати аналізу показують, що основними складовими доходів спеціального фонду місцевого бюджету Чортківської ТГ є власні надходження податкових установ. Ця стаття у структурі доходів спецфонду займає 22,9% (2021р.) та 27,2% (2022р.)), визначаються й загальними діями уряду, спрямованими на фіскальну децентралізацію. Крім того, сьогодні органи місцевого самоврядування поступово відходять від споживацької позиції, яка була їм притаманна раніше. Сьогодні субвенційні очікування замінюються збільшенням створення ефективних механізмів управління для спрямування коштів на розвиток територіальних громад, впровадження

аналізу витрат бюджетних коштів, недопущення неефективного та необґрунтованого використання коштів.

4. Видатки місцевих бюджетів – це економічні відносини, пов’язані з розподілом і використанням коштів основного зосередженого фонду держави, що перебувають у розпорядженні органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування. На сьогодні існує чимала класифікація видатків місцевих бюджетів, які групують за певними ознаками, функціями, які вони виконують, їх призначенням та спрямуванням та інші. Найбільш усталеним є економічне групування видатків, яка деталізує використання коштів за їх об’єктивними ознаками (заробітна плата, нарахування, усі види економічної діяльності, виплати громадянам (трансферти) та інші категорії). Таке розмежування дозволяє відібрати захищені статті бюджету та забезпечує єдиний підхід до всіх одержувачів щодо виконання бюджету. По відношенню до зведеного місцевого бюджету видатки класифікують за загальним та спеціальним фондами, детальний аналіз яких проведено в роботі на прикладі Чортківської ТГ.

Проаналізувавши напрями витрачання бюджетних коштів як на загальному рівні держави, так і на прикладі Чортківської ТГ, можна однозначно сказати, що пріоритетним напрямом у сфері витрачання коштів місцевих бюджетів є соціальний. Видатки на освіту, соціальний захист, соціальне забезпечення та охорону здоров’я складають більшу частину бюджету, особливо на найвищому рівні, де послуги надаються безпосередньо населенню. Зокрема, у Чортківській ТГ видатки на управління освіти, молоді та спорту становлять 97,03 млн.грн. у 2020р., 166,69 млн. грн. у 2021р. та 181,52 млн.грн. у 2022р., а у 2023р. заплановано 22,036 млн.грн. загального фонду, а також із спеціального фонду у 2020р. 7,20 млн.грн, у 2021р. – 3,68 млн.грн. та у 2022р. – 4,15 млн.грн. Недоліком є те, що частка видатків на управління становить досить великий відсоток. У цьому напрямку необхідно змінити структуру установ, що дозволить скоротити витрати на персонал та

спрямувати фінансові ресурси на розвиток інфраструктури та розвиток місцевої територіальної економіки.

5. Узагальнення теоретичних і практичних підходів до оцінки та забезпечення фінансової стійкості місцевих бюджетів свідчить про те, що фінансова стійкість місцевих бюджетів є складним багатокомпонентним поняттям. Він характеризується здатністю місцевих бюджетів протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам для забезпечення належного виконання місцевими органами влади та органами місцевого самоврядування суспільно необхідних функцій, тому його оцінка має бути комплексною.

У роботі дослідження особливості проведення аналізу фінансової стійкості різники країнами світу, зокрема Чехії, Польщі, Сполученого Королівства, Північної Кореї, США та інших.

У багатьох країнах до аналізу фінансової стійкості місцевих бюджетів підходять системно та комплексно. Тобто оцінка фінансової стійкості місцевих бюджетів, як правило, не обмежується оцінкою лише фінансових показників на основі бюджетної звітності. Крім того, враховуються соціальні, екологічні та економічні показники, оцінюється якість та ефективність управлінських функцій місцевої влади. Вважається, що ризики, спричинені організаційно-управлінськими рішеннями, суттєво впливають на стійкість місцевих бюджетів (особливо малих муніципалітетів).

На їх основі, вважаємо, що для керівників місцевих громад доречно визначати рівень фінансової стійкості їхнього місцевого бюджету, щоб удосконалити механізм управління та менеджменту, спрогнозувати, хоча б для найближчого майбутнього вектор розвитку громади. Для визначення фінансової стійкості на місцевому/регіональному рівнях в умовах війни, доречно враховувати значення таких ключових показників, як-от: якість державних послуг; ефективність витрат; оптимальні боргові зобов'язання; інтеграція між поколіннями, маючи на увазі, що досягнення стійкості не повинно ставити під загрозу здатності майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. В українській практиці також доцільно не обмежуватися лише

фінансовими показниками стійкості місцевих бюджетів, а розглядати інші показники соціально-економічного розвитку територій та наслідки управлінських рішень, що впливають на стійкість місцевих бюджетів та ефективність бюджетної політики.

6. Досвід залучення до процесу оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів рейтингових агентств, які могли б проводити комплексне дослідження фінансового стану територій, на даному етапі розвитку для України не є актуальним. Практична реалізація цього підходу можлива в майбутньому. Сьогодні це проблематично, враховуючи значні потенційні витрати на залучення сторонніх організацій та дуже обмежені бюджетні кошти. У нинішніх умовах більш реальним є проведення опитування (інтерв'ю). Він має багато переваг: по-перше, зручний спосіб проведення, оскільки це можна зробити онлайн або по телефону, що актуально під час пандемії; по-друге, уніфікованість такого типу дослідження, оскільки розроблена анкета підходить для всіх місцевих органів влади; по-третє, відносно низька вартість таких досліджень і обробки даних. Як інструмент дослідження фінансової стійкості місцевих бюджетів анкети є інформаційною базою для оперативного виявлення внутрішніх проблем та ризиків, пов'язаних з управлінською складовою в органах місцевого самоврядування.

Таким чином, запровадження системної оцінки фінансової спроможності місцевих бюджетів є необхідною умовою для прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо необхідних коригувань місцевого бюджету, підвищення якості бюджетного планування та ефективності бюджетної політики. Запропонований в роботі механізм дослідження фінансової стійкості місцевих бюджетів може бути корисним для зарубіжної практики, оскільки пропонує широкий спектр показників оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів, а використання інтегральних показників дозволяє узагальнити та розглянути великий масив даних.

СПСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Європейська Хартія місцевого самоврядування. м. Страсбург, 15 жовтня 1985 року. Дата набрання чинності для України: 01.01.1998. (Редакція від 16.11.2009р). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
2. Камінська Н.В. Еволюція поглядів на значення місцевого самоврядування у розбудові української державності: історико-правові аспекти. *Науковий вісник ЛьвівДУВС*. 2008. С.69-81.
3. Мазепа К.М. Теоретичні та організаційно-правові засади формування самодостатніх місцевих (територіальних) громад у контексті адміністративно-територіальної реформи. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська Академія»*. 2012. № 174 (186). С.68-92.
4. Динис Г.Г., Карабін Т.О. та інші. Упровадження децентралізації публічної влади в Україні: національні і міжнародні аспекти : монографія. Ужгород: ТІМРАНИ, 2019. 216с.
5. Реформування адміністративно-територіального устрою субрегіонального рівня (районів). *Децентралізація*. 2023. URL : <https://decentralization.gov.ua/new-rayons>
6. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки: затв. постановою Кабінет Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695. *Урядовий кур'єр*. 2020. 14 сера. С. 7–15.
7. Бюджетний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 50-51, ст.572. (зі змінами і доповненнями від 19.11.2023р.). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
8. Сунцова О. О. Місцеві фінанси. К., 2020. 488 с.
9. Кириленко О. П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика) К.: НІОС, 2020. 384 с.
10. Розумович Н. Ф., Бринзей Б. С. Характеристика сутності місцевих фінансів в сучасних умовах розвитку. *Наукові інновації та*

передові технології. 2023. № 5(19). С. 398-403. URL : [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-5\(19\)-398-403](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-5(19)-398-403)

11. Павлюк К. В. Формування доходів місцевих бюджетів. *Фінанси України*. К., 2017. №4. С. 24-37
12. Малярчук А. Зарубіжний досвід формування місцевих бюджетів. *Вісник ТАНГ*. 2018. №1. С. 23-30
13. Рева Т.М. Система місцевого самоврядування в Литві: перспективи використання досвіду в контексті муніципальної реформи в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*. К., 2023. № 3. С. 265-271. URL: https://nbuv.gov.ua/j-pdf/vapny_2013_3_34.pdf.pdf.26
14. Сазонець І.Л., Гринько Т.В., Придатко Г.Ю. Управління місцевими фінансами : навч.посібн. К., 2021. 264 с.
15. Голець В.В. Становлення та розвиток місцевого самоврядування в Україні. *Часопис – XXI*. 2019. №11. С. 17-22.
16. Ivanenko T.B., Hrushko V.A. and Frantsuz A.J Optimal investment decision making on the model of production enterprise with limited resources. *Investment Management and Financial Innovations*. 2021. Vol. 15(4). Pp. 61-68.
17. Ходорович С.І. Трансферти в системі міжбюджетних відносин. *Актуальні проблеми економіки*. 2019. №5. С. 223-229.
18. Вдовенко Л.І. Фінанси : навчальний посібник. К., 2021. 149 с.
19. Фінанси: Курс для фінансистів: навч. посіб. Рекомендовано МОН / за ред. В. І. Оспіщева. К., 2018. 567 с.
20. Павлючук Т. С. Місцевий бюджет: його сутність та територіальний брендинг як інструмент місцевого розвитку. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Фінансова система країни: тенденції та перспективи розвитку». Острог : видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. С.114-118.
21. Талимончик А. Б. Сутність та призначення місцевих бюджетів: правовий аспект. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2019. № 34. С. 98-104. URL: DOI: <https://doi.org/10.31732/2707-9155-2019-34-98-104>

22. Sūdžius V. Speciality of decision making choice in retail market of finance services. *Business: Theory and Practice*. 2021. No. 8(2). Pp. 107-111. URL: <https://doi.org/10.3846/btp.2007.16>
23. Boyne G.A. Strategies for public service turnaround: Lessons from the private sector? *Administration & Society*. 2019. Vol. 38(3): Pp. 365-388. URL: <https://doi.org/10.1177/0095399705286004>
24. Barbera C., Jones M., Korac S., Saliterer I., Steccolini I. Local government strategies in the face of shocks and crises: The role of anticipatory capacities and financial vulnerability. *International Review of Administrative Sciences*. 2021. No 87(1). Pp. 154-170. URL: <https://doi.org/10.1177/0020852319842661>
25. Кравченко В. І . Місцеві фінанси України : навч. посіб. К., 2019. 487 с.
26. Пасічник Ю . В. Бюджетна система України : навч. посіб. 4-ге вид., перероб і доповнене. К., 2018. 670 с.
27. Бюджет. Офіційний веб-сайт Чортківської міської ради. URL: <https://www.chortkivmr.gov.ua/ekonomika/byudzheth-mista-chortkova-n/byudzheth/>
28. Бюджет Чортківської міської територіальної громади. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget/1955400000/local-expenses?class=program>
29. Овчаренко К.В, Яременко В.Г, Стеценко Т.В. Оцінка виконання доходів місцевих бюджетів України. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Випуск 3(14). С. 392- 397.
30. Морщ Я.І. Аналіз видатків місцевих бюджетів у контексті децентралізації фінансових. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Випуск 10, Ч.1. С. 150-155
31. Василик О.Д., Павлюк К.В. Бюджетна система України : підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 544 с.
32. Гапонюк М. А., Яцюта В. П. Місцеві фінанси : навч.-метод. посібник для самот. вивч. дисц., К.: КНЕУ, 2022. 184 с.

33. Мацелик М.О. Фінансове право: Загальна та особлива частини : навчальний посібник, 2021. 815 с.
34. Кузнєцова А.Я., Пелехатий А.О. Проблемні аспекти розвитку місцевих бюджетів в контексті забезпечення фінансової самодостатності територій в Україні. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2020. № 2. С.29-36.
35. Gorina E. Financial Sustainability of Local Governments: Effects of Government Structure, Revenue Diversity, and Local Economic Base (Doctoral dissertation). Tempe: Arizona State University. 2023. 235 p.
36. Denek E., & Dylewski M. Szacowanie poziomu zadłużenia jednostek samorządu terytorialnego w warunkach zwiększonego ryzyka utraty płynności finansowej. 2023. 332p. Difin, Warszawa. (In Polish). URL: <https://ksiegarnia.difin.pl/szacowaniepoziomu-zadluzenia-jednostek-samorzadu-terytorialnego-w-warunkach-zwiekszonego-ryzyka-utraty-plynnosci-finansowej1>
37. Chapman J. I. State and Local Fiscal Sustainability: The Challenges Public Administration Review. 2018. No. 68, Pp.15-131. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2008.00983.x>
38. Barbera C., Jones M., Korac S., Saliterer I., Steccolini I. Governmental financial resilience under austerity in Austria, England and Italy: How do local governments cope with financial shocks? Public Administration. 2017. Vol. 95. Pp. 670-697.
39. Лисяк Л., Кушнір А. Бюджетна політика розвитку територій України та забезпечення сталості місцевих бюджетів. Науковий погляд: економіка та управління – Науковий погляд: економіка та управління. 2020. № 1(67). С. 154-162.
40. Lucianelli G., Citro F., Santis S., Tranfaglia A., & Mazzillo A. How to improve the financial conditions of local governments in a period of crisis: an explanatory case study. International Journal of Business and Management, 2018. Vol. 13(1), Pp.53-69. URL: <https://doi.org/10.5539/ijbm.v13n1p53>

41. Schick A. Sustainable Budget Policy: Concepts and Approaches. OECD Journal on Budgeting, OECD Publishing, 2020. Vol. 5(1). Pp. 107-126. URL: <https://doi.org/10.1787/budget-v5-art5-en>
42. Hong S., Kweon I., Lee D. & Kim H. Indicators and Assessment System for Sustainability of Municipalities: A Case Study of South Korea's Assessment of Sustainability of Cities (ASC). Sustainability. 2019. No 11. Pp. 1-21. URL: <https://doi.org/10.3390/su11236611>
43. Perciun R., Stratan A., & Timush A. The methodology of financial stability assessment of Republic of Moldova through macroeconomic indicators. Procedia Economics and Finance. 2020. No. 15. Pp. 383-392. URL: [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(14\)00461-4](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(14)00461-4)
44. Szarowska I., Majerová I., & Šebestová J. Indikátory finanční stability pro potřeby obcí. Český finanční a účetní časopis. 2018. Vol. 13(1). Pp. 25-45. URL: <https://doi.org/10.18267/j.cfuc.508>
45. Filipiak B. Wykorzystanie statystyki publicznej do oceny stabilności finansowej jednostek samorządu terytorialnego. Wiadomości Statystyczne. 2019. № 11(666). Pp. 13-33.
46. Overmans T. Financial Resilience: How Dutch Cities Have Buffered and Adapted to the Financial Crisis. Public Policy and Governance. 2017. No. 27. Pp. 173-186. URL: <https://doi.org/10.1108/S2053-769720170000027010>
47. Logan City Council. Financial Sustainability Strategy 2019–2028. URL: <https://www.logan.qld.gov.au/downloads/file/508/2019-2028-financial-sustainability-strategy>
48. TCorp Report. Financial Sustainability of the New South Wales Local Government Sector: Findings, recommendations and analysis. Retrieved from . 2023. URL: <https://www.olg.nsw.gov.au/content/tcorp-report-financial-sustainability-new-south-wales-local-government-sector-april-2013>
49. Kaminska I. Diagnosis of financial stability of the regions of Ukraine. Ekonomichni nauky: zbirnyk naukovykh prats – Economic sciences: a collection of scientific works. 2018. No. 5 (20). Pp. 168-182.

50. Korytko T. Methods of assessing the financial stability of local budgets. *Ekonomichnyi prostir – Economic space*. 2008. No. 12(1). Pp. 140-145.
51. Kostyrko L., & Velenteichyk N. Methodical bases of the complex analysis of financial stability of local budgets. *Finansovyi prostir – Financial space*. 2018. Vol.1. Pp. 83-90. URL : <https://ofp.cibs.ubs.edu.ua/files/1601/ref/16klasmb.pdf>
52. Vorobiov Yu., & Kohut I. Formuvannia finansovoi stiiikosti mistsevykh biudzhetyv v umovakh pidvyshchennia samostiinosti regioniv [Formation of financial stability of local budgets in the conditions of increase of independence of regions]. Melitopol: MMD Publishing House, 2022. 249 p. URL : <https://www.twirpx.com/file/1413090/>
53. Lysiak L., Kachula S., Hrabchuk O., Filipova M. and Kushnir A. Assessment of financial sustainability of the local budgets: case of Ukraine. *Public and Municipal Finance*. 2020. Vol. 9(1). Pp. 48-59. doi:10.21511/pmf.09(1).2020.05
54. Legislation of Ukraine. Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy: Nakaz Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy vid 29.10.2013. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>
55. Dalievska T. Matrix method of cluster assessment of financial sustainability of local government budgets. *Ekonomichnyi visnyk universytetu – Economic Bulletin of the University*. 2022. Vol. 32(1). Pp. 214-222. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2017_32\(1\)_31](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2017_32(1)_31)